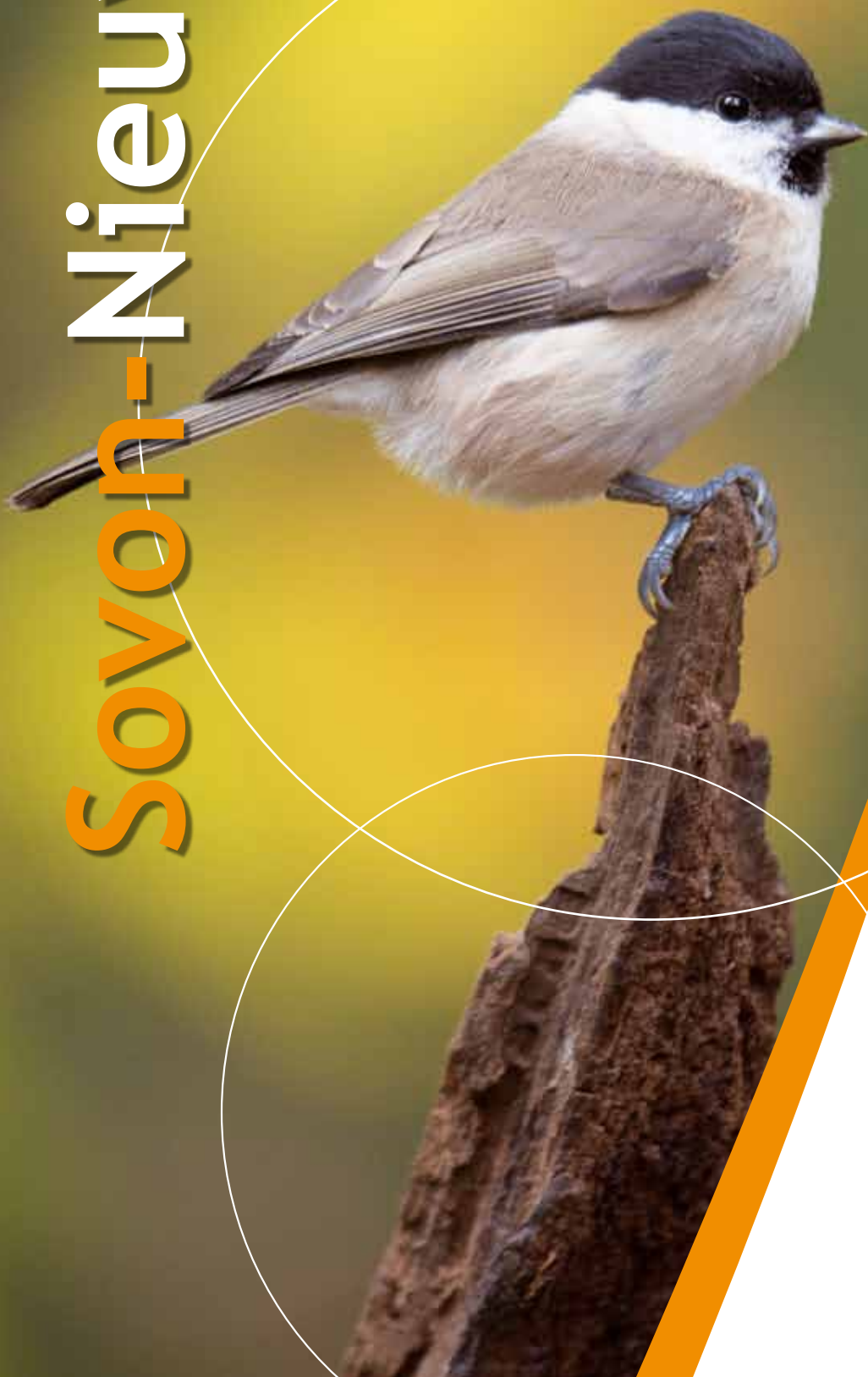

Sovon-Nieuws 4

28e jaargang
december 2015

In dit nummer o.a.:

- 2016 Jaar van de Kievit: wat weten we, wat zijn de plannen
- Veel Rode Wouwen, Bijeneters en Draaihalzen in 2015, tegenover de laatste Korhoenders, Blauwe Kiekendieven en een solitaire Kuifleeuwerik
- 35 jaar PTT: overwinterende vogels in het licht van oplopende temperaturen
- Midwintertelling 2014: watervogels profiteren van zacht weer

Vogelatlas en klimaat(top)

Sovon-Nieuws

Nieuwsbrief van Sovon Vogelonderzoek Nederland over vogeltellingen, de vereniging en andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings, Kees Koffijberg, Loes van den Bremer & Albert de Jong. Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 17,50. Sovon-leden ontvangen vier maal per jaar Sovon-Nieuws en korting op Sovon-uitgaven en het abonnement op Limosa (pluslidmaatschap € 34,50). Ledenadministratie Jeroen van Zuylen, zie bureau-adres Sovon.

Bestuur

Voorzitter Roelof ten Doesschate

Secretaris Susan Kaak

Penningmeester Dennis Meeuwissen

Overige bestuursleden Jaap van Gent, Lilian van den Aarsen, Ben van Os en Marcel Visser

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Kantoor Sovon te Natuurplaza,
Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen.
Tel: 024 - 7 410 410

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

IBAN: NL30 INGB 0002 9059 88

IBAN: NL59 RABO 0105 1170 56

Ledenraad

Kijk op www.sovon.nl onder Over Sovon voor uw ledenraadsleden. E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Theo Verstrael

Communicatie Carolyn Vermanen

Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel

Onderzoek en Advies Julia Stahl

Doelstelling

Sovon Vogelonderzoek Nederland volgt de veranderingen in aantallen en verspreiding van alle in ons land in het wild voorkomende vogels. Signalerend onderzoek (monitoring) en veld- en bureaustudies dragen bij aan het verklaren van de gesignaleerde ontwikkelingen. Onze drijfveer is het toegankelijk maken van kennis en informatie voor natuurbeheer, natuurbeleid en natuurbescherming. Daarbij zorgen we voor goede borging van onze kwaliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit. Sovon coördineert, stimuleert en ondersteunt systematisch veldonderzoek door vrijwilligers. De meetnetten voor broedvogels en watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en provincies en gefinancierd door het Ministerie van EZ en Rijkswaterstaat.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: Veldhuis Media BV

Sovon-Nieuws wordt gedrukt op FSC-papier.

ISSN 1383-0635.

Foto boven:

Theo Verstrael (Josien Eulerink)

Foto's omslag:

Glanskop (Han Bouwmeester-Agami)

Ron Mes (Rob Buijter)

Op de goed bezochte Landelijke Dag 2015 zijn de eerste voorlopige resultaten gepresenteerd van het nieuwe atlasproject. U kunt er meer over lezen in de bijgevoegde Vogelbalans, die laat zien wat een rijkdom aan informatie het project zal opleveren. Tegelijkertijd is die informatie ook confronterend; waar de grote achteruitgang van ooit gewone soorten als Patrijs en Grutto nauwelijks meer als een verrassing komt, blijkt de teloorgang van de Kievit minstens zo groot te zijn, zo niet groter (zie pag. 25 van de nieuwe Vogelbalans). Dat is toch wel heel erg slikken. Hoeveel meer alarmerende verhalen moeten er nog worden verteld voordat het besef doordringt dat het ongelooflijk mis gaat in het boerenland? Misschien dat de nieuwe plannen mét extra geld van de net aangetreden staatssecretaris Van Dam een eerste pleister op de wond zullen zijn; er zijn staatssecretarissen geweest die slechter begonnen!

Als ik dit schrijf is de klimaatconferentie in Parijs in volle gang. Het voorzichtig optimisme dat bij aanvang van de conferentie aanwezig was, zal hopelijk worden ingelost met goede, haalbare maar vooral ambitieuze afspraken. Voornemens waaruit blijkt dat de globale gemeenschap zich terdege realiseert wat we met de aarde uitspoken. De nieuwe vogelatlas voorspelt dat door de klimaatverandering sommige soorten tot onze vaste broedvogels zullen gaan behoren, met Bijeneter als misschien wel meest sprekende voorbeeld. Erg leuk natuurlijk, maar het moet niet worden gezien als teken dat we ons maar moeten neerleggen bij door klimaatverandering optredende wijzigingen, omdat 'de natuur nou eenmaal dynamisch is'. Door de enorme invloed van menselijk handelen op de natuur heeft de huidige grote dynamiek niets te maken met natuurlijke dynamiek. We weten behoorlijk goed wat er aan de hand is en wat de oorzaken zijn. Toch is het telkens weer ongelooflijk lastig om effectieve besluiten te nemen, ook al hebben we al heel lang de tijd gehad om erover na te denken. Edward Wilson, vermaard ecooloog, lichtte in zijn tour de force 'Diversity of life' uit 1992 al onomstotelijk toe hoe de aarde werd beïnvloed door de mens. Sindsdien is er weinig écht veranderd. Dan bekruipt je het gevoel dat er kennelijk eerst rampen moeten gebeuren wil er iets structureel gaan veranderen. Kijken naar de huidige conflicthaarden in de wereld leidt tot de onvermijdelijke conclusie dat droogte, erosie en verwoestijning, veelal gevolgen van klimaatverandering, al volop om zich heen grijpen. Ze dragen zo bij aan de gigantische schaal van de problemen met honger, vluchtelingen en oorlog. Gebrek aan kennis over wat er moet gebeuren is geen reden meer om niets te doen. Het is te hopen dat dit besef in Parijs zal doordringen. Ondertussen gaan we door met het bijeenbrengen van informatie en kennis over vogels in dit deel van de wereld om iedereen bij de les te houden...

● *Theo Verstrael*

Agenda 2016

Januari

- (9) Slaaplaatsstelling ganzen- en zwanen, integrale Waddentelling
- (16) Midwintertelling, integrale Waddentelling, telling van monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
- (16-17) Tuinvogeltelling Vogelbescherming
- (23) januari ganzen- en zwanendag (Arnhem)

Februari

- (6) Slaaplaatsstelling Wulp
- (13) Watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling

Maart

- (1) Begin BMP-seizoen. Vragen? Neem contact met Sovon op.
- (12) Watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, steekproeftelling Wadden
- (19) Slaaplaatsstelling Grutto, Scholekster, Kemphaan

April

- (9) Slaaplaatsstelling Grutto, Scholekster, Kemphaan
- (16) Watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, steekproeftelling Wadden, telling Brandgans en Rotgans

Kievitenpul met blauwe codevlag.
Foto: Jouke Altenburg

Jaar van de Kievit 2016: wat weten we, wat zijn de plannen

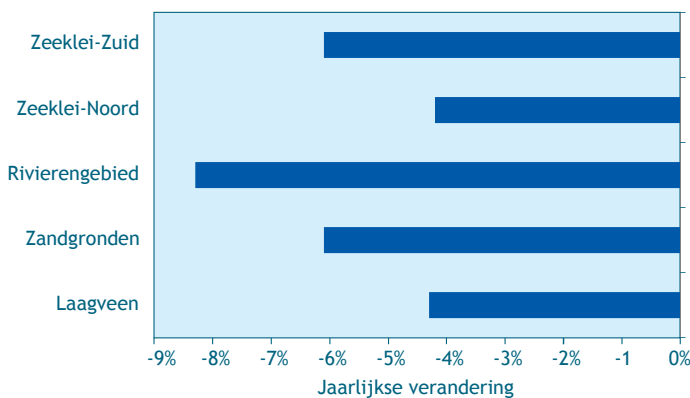
Weinig vogelsoorten zijn zo bekend, ook bij het grote publiek, als de Kievit. Deze weide- en akkervogel is in ons land de algemeenste broedende steltloper. Net als de Grutto is hij een icoon van onze open agrarische landschappen, met een in Europees opzicht relatief grote broedpopulatie. Daar gaat het echter verre van goed mee. Dit was voor Sovon en Vogelbescherming aanleiding om 2016 uit te roepen tot Jaar van de Kievit. In 2016 wordt specifiek onderzoek uitgevoerd om essentiële, nog ontbrekende kennis te vergaren. In het proefjaar 2015 is dit voorbereid en werd historisch materiaal uitgewerkt.

Talrijk maar in de problemen

De Kievit is bij ons nog steeds een talrijke en wijd verspreide broedvogel. De vorige broedvogelatlas ging nog uit van tenminste 200.000 broedparen rond de eeuwwisseling. Hoewel hij in alle provincies broedt, zit twee derde van de landelijke broedpopulatie in Friesland, Noord-Brabant, Gelderland, Overijssel en Noord-Holland.

Nadat de Kievit in een eerder stadium zich onverwacht goed bleek aan te passen aan beginnende intensivering van graslandgebruik, nam hij vanaf midden 20^e eeuw ook toe op bouwland. Dit werd krachtig bevorderd door de opkomst van maïs dat, na de laatste grondbewerking, goede vestigingsmogelijkheden biedt. Tot ongeveer 1990 bleef het de soort voor de wind gaan, terwijl bijvoorbeeld de Grutto vanaf de jaren zestig al sterk in aantal afnam. In de laatste 25 jaar zijn echter ook de aantallen Kieviten sterk verminderd, met ca. 40%. Er zijn

nog geen tekenen van stabilisatie of herstel, en de huidige malaise bij de Kievit is vergelijkbaar met die bij erkende probleemkinderen als Scholekster, Grutto en Veldleeuwerik. In de laatste tien jaar namen de aantallen landelijk met gemiddeld 5,4% per jaar af. De sterkste afname vond plaats in het rivierengebied, de minst sterke in laagveengebieden en op de Noord-Nederlandse kleigronden (figuur 1).

Figuur 1. Kievit. Jaarlijkse afname (2005-14) uitgesplitst naar fysisch-geografische regio.

Honderdduizenden nestgegevens

Over de reproductie van de Kievit, althans tot het uitkomen van de eieren, is veel bekend. Grote hoeveelheden gegevens zijn verzameld in het kader van vrijwillige nestbescherming. Door samenwerking met agrarische natuurverenigingen en LandschappenNL zijn zeer veel data vanaf midden jaren tachtig in één groot bestand bijeengebracht. Dit biedt mogelijkheden om het uitkomstsucces van legsels te berekenen (bijna 233.000 nesten) en de legdatum te bepalen (ruim 187.000 nesten).

Op grasland blijken vroeg gestarte leg-

sels het meest succesvol te zijn, op maïs maakt de legdatum minder uit. De piek van de eileg ligt in gras tussen half maart en half april. Op maïsland wordt een eerste piek half maart gevolgd door een tweede eind april/begin mei, wanneer de grondbewerking voltooid is (figuur 2, z.o.z.). De gemiddelde datum van eerste eileg is zowel op gras als maïs sinds halverwege de jaren tachtig met ongeveer vijf dagen vervroegd.

Kuikenoverleving cruciaal

De beschikbare nestgegevens leveren belangrijke informatie op over het uitkomstsucces van legsels. Wat er daarna met de kuikens gebeurt, die immers nestvlinders zijn, is grotendeels onbekend. Dat informatie daarover essentieel is om te begrijpen waarom de Kievit zo hard achteruitgaat, is niet alleen logisch maar blijkt ook uit theoretische modellen. Niet voor niets zijn in de afgelopen jaren her en der in het land experimenten opgezet om de overleving van kuikens te verhogen.

In de pilotstudie in 2015 is onderzocht of de kuikenoverleving kan worden bepaald door kuikens individueel herkenbaar te maken met vlaggetjes. Ze bleken daarvan geen merkbare hinder te ondervinden. Het aflezen zelf was tijdrovend: het is vaak wachten totdat de kuikens in lage vegetatie of op kale grond komen, zodat de pootjes zichtbaar worden. Hulde aan de vrijwilligers die hier zo veel tijd in staken!

Resultaten pilot

Op acht locaties verspreid over het land zijn 7-18 kuikens per gebied intensief gevolgd. Van 102 kuikens werden er 7-10 vliegvlug. Een ronduit belabberde uitkomst.

Maar wel een resultaat dat past bij de indrukken elders in het land. Overal klaagden vogelaars dat weidevogels weinig jongen groot kregen. De weersomstandigheden waren dan ook ongunstig, met een combinatie van relatief lage temperaturen en droogte in de opgroefase van kuikens. Bovendien was de predatiedruk dit voorjaar erg hoog. Het is aannemelijk dat dit deels een gevolg was van een ineens stortende muisstand na een uitzonderlijk goed mui-

Rob Goldbach Publicatie Fonds

Het Rob Goldbach Publicatie Fonds is een speciaal fonds van Sovon Vogelonderzoek Nederland. Het is ingesteld na het overlijden van ons oud-bestuurslid Rob Goldbach in 2009. Het fonds wordt gevuld door donaties, legaten en een jaarlijkse bijdrage van Sovon.

Wat willen we bereiken?

Met het fonds wil Sovon twee zaken mogelijk maken:

- het schrijven van wetenschappelijke artikelen en andere publicaties over vogelonderzoek. Deze zijn van groot belang voor verdere kennisontwikkeling en -overdracht;
- publicaties door vrijwilligers en/of vogelwerkgroepen uit de achterban van Sovon. Met het fonds wil Sovon een bijdrage leveren aan de totstandkoming van regionale publicaties, zoals een Avifauna, een jubileumoverzicht, e.d.

Recent gesteunde projecten

- *Vrije Vogels* van Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland
- *Vogels van het Leijpark. Veranderingen in de vogelwereld van 1974 tot 2014.* Henk Möller-Pillot
- *MUS-rapport (jubileumversie) van de Haagse Vogelbescherming*

Hoe kunt u bijdragen?

U kunt op de volgende manieren helpen:

- een eenmalige donatie;
- een legaat ten name van het Fonds (of Sovon) stellen;
- het Fonds bekend maken bij andere mogelijk belangstellenden. Hiervoor is een folder beschikbaar.

Meer informatie

> sovon.nl/goldbachfonds

Kievitenpul met codevlag L.J.
Foto:Gerard van de Wouw

zenjaar 2014; predatoren moesten daarom uitkijken naar andere prooien.

In hoeverre ook de laatste vindbaarheid van gemerkte jongen meespeelt, moet in 2016 worden uitgezocht. Wel is al duidelijk dat het merken van oudervogels (die nu eenmaal opvallender zijn) de kans op het terugvinden van gemerkte jongen vergroot.

Onderzoek in 2016

Het onderzoek in 2016 gaat zich toespitsen op (a) de kuikenoverleving op gras, maïs en wellicht in reservaten, (b) de effectiviteit van beschermingsmaatregelen, (c) de ontwikkeling van een systeem om de reproductie te meten via het noteren van broedcodes, en (d) verdere ontsluiting van historische datasets. Sovon-vrijwilligers kunnen vooral bijdragen aan (a) en (c).

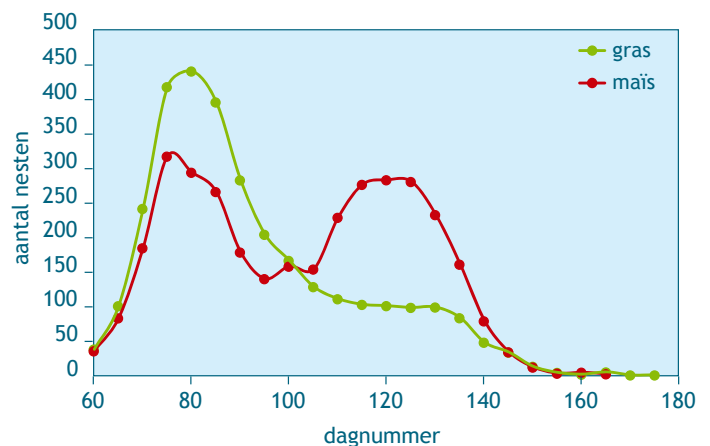
De kuikenoverleving willen we goed in kaart brengen in zorgvuldig gekozen onderzoeksgebieden, waar ringers, aflezers en beschermers nauw samenwerken. We hopen zo veel mogelijk oude vogels individueel herkenbaar te maken, wat het zoeken naar gemerkte pullen kan vergemakkelijken. Liefst willen we dan ook zo veel mogelijk aansluiten bij bestaande RAS-projecten (*Retrapping Adults for Survival*). Projecten waarbij jaarlijks volwassen vogels worden gekleurd en afgelezen, om zo de overleving te bepalen.

Het noteren van broedcodes bij broedvogelinventarisaties (Broedvogel Monitoring Project, BMP) kan wellicht leiden tot een (groeve) inschatting van het landelijke broedsucces. Hiermee is al ervaring opgedaan bij andere soorten (alarmtellingen

Grutto) en, bij de Kievit, tijdens onderzoek in het Waddengebied. Belangrijk is daarbij dat deelnemers tijdens hun inventarisaties scherp onderscheid maken tussen alarmerende en 'gewoon aanwezige' Kieviten. In het geval van alarmerende vogels, dient te worden opgelet of er aanwijzingen zijn voor de aanwezigheid van kuikens, wat vanaf half april speelt. Het kost wat extra tijd, maar levert een verdieping van de kennis op en draagt bouwstenen aan voor het behoud van de Kievit als broedvogel.

We houden u op de hoogte!

● **Wolf Teunissen & Maja Roodbergen**

Figuur 2. Kievit. Start van eileg op grasland en maïs in periode 1987-2014.

De zeldzaamste broedvogels in 2015: veel Rode Wouwen, Bijeneters en Draaihalzen tegenover de laatste Korhoenders, Blauwe Kiekendieven en een solitaire Kuifleeuwerik

In november kwamen traditiegetrouw de broedvogel-districtscoördinatoren bij elkaar, dit keer in Vierhuizen bij het Lauwersmeer. Hieronder een greep uit de nieuwtjes vanuit het Meetnet Broedvogels, aangevuld met informatie van o.a. werkgroepen (Oehoe), Waarneming.nl en Dutch Birding. Een deel van de gevallen is nog niet geverifieerd en het overzicht is niet volledig. In het broedvogelrapport is te zijner tijd alles na te lezen, ook over de overige zeldzame broedvogels zoals Middelste Zaagbek en Roodmus.

De enige regio waar **Wilde Zwanen** broeden is Zuidwest-Drenthe. Er waren in 2015, net als in 2013-14, twee broedparen aanwezig (1 in 2005-12), beide met een nest (7 resp. 2 eieren). Geen enkel jong werd echter vliegvlug.

'Ergens' in Friesland broeden sinds 2010 **Nonnetjes**. Hier werden 3 nesten gevonden (8, 9 en 10 eieren), waarvan in ieder geval het grootste uitkwam (10 jongen). In totaal zijn op deze broedplek sinds de vestiging 12 nesten gevonden.

Op de Sallandse Heuvelrug verbleven dit seizoen slechts één (geringde, Zweedse) **Korhaan** en 5-7 hennen, waaronder (een) ongeringde, niet-Zweedse vogel(s). Het doek is bijna gevallen voor deze prachtige soort. Opvallend is de melding van een mannetje op het Boetelerveld bij Raalte Ov in oktober.

In een aalscholverkolonie bij Neeltje Jans Zl waren in recente broedseizoenen **Kuifaalscholvers** aanwezig met achtereenvolgens nestbouw (2012), een broedend en een nestbouwend paar (2013) en vier baltsende paren waarvan er één minstens 10 dagen op een nest zat (2014). In 2015 waren hier opnieuw meerdere adulte vogels aanwezig maar ontbraken aanwijzingen voor een broedpoging. Voor het achtste opeenvolgende jaar nestelden in deze kolonie **Grote Aalscholvers** (3 paren). Nabij Rotterdam ZH broedde een man Grote Aalscholver, gepaard met een 'gewone' Aalscholver (2 jongen in het nest in maart).

Grote Zilverreigers kennen de laatste jaren een ruimere verspreiding. In 2015 waren er broedgevallen in de 'vaste' gebieden Oostvaardersplassen Fl (171) en De Wieden Ov (2), maar ook in de Makkumer Noardwaard Fr (35, voor het derde jaar bezet), Lepelaarplassen Fl (2, tweede jaar) en het Volkerakmeer NB/ZH (14, tweede jaar). Verdacht waren paren in Blauwe Reiger-kolonies in

de Weerribben Ov (3) en Olst Ov (1). Hoewel het aantal in de Oostvaardersplassen wat achterblijft bij topjaar 2013 (195), werd 2015 dankzij de sterke toename bij Makkum een recordjaar met minimaal 224 broedparen.

Opnieuw verbleven er **Zwarte Ibsissen** in het broedseizoen in potentiële broedgebieden, zoals in een nieuw natuurgebied bij Nieuwkoop ZH. Paring (11 mei) bleef echter zonder verdere aanwijzingen voor een broedpoging. Het is dus nog wachten op het eerste zekere broedgeval (bij een vogel in broedhouding op een nest in Nieuwkoop in 2014 werden geen eieren of jongen gezien).

Voor het eerst sinds 2009 werd er weer een broedende **Heilige Ibis** gemeld. Het nest lag in een

prachtige, gemengde kolonie in De Wieden met Lepelaars, Purperreigers, Aalscholvers, Blauwe Reigers en Grote Zilverreigers.

Sinds 2009 is de **Zwarte Wouw** een jaarlijkse broedvogel in ons land. De ontwikkelingen elders in Europa, de aantallen in Nederland in 2014-15 (telkens 4 paren) en het feit dat er inmiddels jaarlijks bezette broedplaatsen zijn, geven goede hoop op een permanente vestiging. In 2015 werden broedpogingen/territoria gemeld in Limburg (3; 1 mislukt, 1 met onbekend

Laatste territoriale Kuifleeuwerik, 's-Hertogenbosch. Foto: Harvey van Diek

Rode Wouw sensationeel:
acht broedgevallen in 2015.
Foto: Ran Schols-Agami.

resultaat en 1 succesvol) en Noord-Brabant (1; 2 uitgevlogen jongen).

Sensationeel zijn de minimaal 8 broedgevallen **Rode Wouwen**. Er waren paren in Salland Ov (mislukt in eifase), Twente (2 jongen op nest, waarschijnlijk uitgevlogen), Achterhoek Gl (3 nesten waarvan in ieder geval 2 met 2 jongen), de Veluwe Gl (groot jong op nest) en Limburg (2 paren, mislukt door predatie van het geringde jong door Havik resp. overname nest door Nijlganzen). In 1990-2012 werd in 9 jaren één broedpaar gemeld, in 2012 en 2013 werden er 2 resp. 3 bekend. Het opvallende aantal in 2015 kan niet worden verklaard door toename in Duitsland (K. Koffijberg). De kleine populatie in Wallonië vertoont echter een duidelijke groei (P. Voskamp). Jaarlijks bezette broedplaatsen zijn bij ons overigens (in tegenstelling tot Zwarte Wouw) nog niet bekend.

Zeearend kwamen op 6 plekken tot broeden, één meer dan in 2014: Lauwersmeer (mislukt in eifase na aprilstorm), Oostvaardersplassen (2 jongen geringd), Zwarte Meer (nieuwe locatie, 1 jong geringd), IJsselmonding (nieuwe locatie, 2 jongen geringd), Dordtse Biesbosch (2 jongen) en Brabantse Biesbosch (3 jongen). Een paar dat het gehele seizoen in het Zuidlaardermeergebied pleisterde, bouwde voor zover, bekend geen nest.

Dat **Blauwe Kiekendieven** in 2015 amper talrijker waren dan Rode Wouwen, is op zijn minst opmerkelijk. Het beeld is nog niet compleet, maar veel meer dan 10 zullen het er niet geweest zijn met paren op Texel (3-4), Terschelling (2), in Oost-Groningen (2) en in Flevoland (1).

Net als in eerdere jaren is het weer 'nog niet' bij de **Visarend**. Twee paren bouwden nesten in de Biesbosch, maar aanwijzingen voor eileg bleven uit. Ten opzichte van 2014 begon het eerste paar veel eerder aan de nestbouw (april).

Met ca. 120 territoria stakte de **Kwartelkoning**-teller dit jaar op het niveau van 2013-14. De recente trend is daarmee opmerkelijk 'stabiel', waar eerder sterke

jaarfluctuaties het verloop domineerden. Binnen Nederland is echter sprake van sterke contrasten. In het Oldambt werden 57 territoria vastgesteld (48% van het landelijk totaal) en elders in Noord-Groningen nog eens 11. Verhoudingsgewijs veel vestigingen waren er ook in Drenthe (25). In het rivierengebied was de soort juist schaars (IJssel 7, Nederrijn 3 en Waal 0).

Het aantal **Kraanvogels** in Nederland neemt sinds de vestiging in 2001 in het Fochteloërveen geleidelijk toe. In 2015 waren er verschillende primeurs met de eerste broedgevallen in het Drents-Friese Wold (2) en het Korenburgerveen Gl (1, één jong). In de Engbertsdijkerven Ov is na jaren van mislukte pogingen voor het eerst een Twents kuiken geboren. In het Fochteloërveen Dr/Fr en het Dwingelderveld Dr zaten resp. 9 en 2 broedparen. Territoriale paren werden vastgesteld in het Witte Veen Ov (1), Haaksbergerveen Ov (1), Deurnsche Peel/Groote Peel Lb/NB (1, balts en paring maar geen broedgeval) en West-Brabant (1). Het voorlopige aantal paren in 2015 komt hiermee op 19.

Verspreid over zeven provincies deden minimaal 18 **Steltkluit**-paren een broedpoging.

In de grote kolonie meeuwen en sterns op De Kreupel in het IJsselmeer NH werden een alarmerend paar **Dwergmeeuwen** en een broedpaar opgemerkt (tweelegsel, niet uitgekomen). In 2006-15 is deze kleine meeuw hier achtmaal als (mogelijke) broedvogel opmerkt. In Polder Achteraf NH alarmerde half mei een Dwergmeeuw in een Kokmeeuwen-kolonie.

Bij Aerdt Gl broedde een zuiver paartje **Pontische Meeuwen** (nest met eieren op 14 mei), dit betekent het eerste zekere, zuivere broedgeval in ons land. Bij aanwijzingen in 2014 voor een zuiver broedgeval op De Kreupel NH werden geen eieren gezien en was het jong al vliegvlug bij

eerste waarneming. Die onzekerheid geldt ook voor een adulte Pontische Meeuw met vliegvlugge jongen begin juli 2015 in de Oostvaardersplassen.

In het Zuidlaardermeergebied nestelden opnieuw **Witwangsterns** (15 paren, jaarlijks sinds 2012) en **Witvleugelsterns** (3 paren met 6 uitgevlogen jongen, voor het eerst in 2014).

Met 18 **Oehoe**-territoria deed het aantal een stapje terug (2014: 21), maar de telingspanning was in 2015 ook iets lager. De paren zaten in de Achterhoek (1), Twente (1), Noord-Brabant (2) en Limburg (14).

Een muizenpiek zorgde in 2014 voor een invasie broedende **Velduilen** (80-100 paren). In 2015 viel de populatie weer terug naar zo'n 20-35 paren, zoals de laatste jaren gebruikelijk.

Bijeneters nabij nestplaats, Limburg,
broedseizoen 2015. Foto: Luuk Belgers

*Draaihals, minimaal vijf zekere broedgevallen.
Foto: Markus Varesvuo-Agami*

Het nog onvolledige beeld van de **IJsvogel** maakt duidelijk dat we een goed jaar achter de rug hebben en het aantal uit het recordjaar 2008 (900-1050 paren) wellicht in zicht komt. Populaties van tientallen paren in Het Gooi/Vechtstreek, Twente en De Wieden herstelden tot topniveau. In 54 telgebieden elders nam het aantal in één jaar toe met 36% tot 98 paren. Voor het eerst in 20 jaar broedde de soort weer op Walcheren ZI (2-3 paren).

Na een voor huidige begrippen magere score van één nest in 2014 volgde een topjaar voor de **Bijeneter**. In 2015 werden 12 broedgevallen ontdekt, een record, naast een viertal net over de Duitse grens. Op locaties in Limburg vestigden zich 7 paartjes (succesvol) en 4 (nestholtes, maar daadwerkelijk broeden onzeker). Bij het

twaalfde paar, in Friesland, stierven de 5 nestjongen waarschijnlijk door verhongering tijdens dagenlange hevige regenval.

In Noord-Limburg was een paartje **Hoppen** aanwezig waarvan het mannetje frequent riep, terwijl in het zuidoosten van Noord-Brabant een man zong (15-27 mei) op een plek waar op 19 april een duo verbleef. In beide gebieden ontbraken duidelijke aanwijzingen voor een broedgeval.

Het was een prima jaar voor de **Draaihals**, waarmee de recente positieve trend is voortgezet. Er werden minimaal 47 territoria bekend, op de Veluwe (27), Drents-Friese Wold (9), elders in Drenthe (8) en Twente (3). In veel gevallen ging het om (meerdere dagen) roepende vogels in de juiste tijd maar er waren ook minimaal 5 zekere broedgevallen.

Het aantal **Middelste Bonte Spechten** in Twente groeide tot het record van 242 (2014: 224). Op de Veluwe werden zeker 48 gevallen in kaart gebracht (was 36). Van het aantal in het andere 'kerngebied', Limburg is nog geen opgave beschikbaar (2014: 202). Middelste Bonte Spechten blijven nog zeldzaam in de noordelijke helft van het land (Drenthe 2, Friesland 3, Groningen ca. 4), het midden (Utrecht 2) en het zuidwesten (Zeeland 2). Opvallend is het roepende mannetje in de Brabantse Biesbosch. In Noord- en Zuid-Holland en Flevoland ontbrak de soort.

Over **Huiskraaien** is veel te doen de laatste jaren. Uit de antwoorden van staatssecretaris Dijkema (EZ) op kamervragen (11 juni 2015) bleek dat er tot half april 2015 26 Huiskraaien 'verwijderd' werden en er begin juni nog 5 in leven waren. Of er in 2015 vogels tot broeden kwamen, is niet bekend.

Een net uitgevlogen jonge kraai met 'Bonte Kraaien-bloed' werd in juli gezien op Vlieland (jong van een mengpaar van een Zwarte Kraai met een hybride Bonte x Zwarte Kraai).

Het ziet er naar uit dat in april de allerlaatste 'Nederlandse' **Kuifleeuwerik** het licht uitdeed in 's Hertogenbosch NB. De vogel zat er frequent te zingen van 13 maart tot en met 7 april maar vervolgens bleef het stil. Waarnemingen op de telpost van Breskens ZI in april en mei betreffen waarschijn-

lijk zwervers uit zuidelijker broedgebieden. De tellers voor de eerste broedvogelatlas (1973-77) tekenden nog 3000-5000 broedparen op.

In de Biesbosch werd speciaal aandacht besteed aan de **Cetti's Zanger** wat maar liefst 745 territoria opleverde, een ruime verdubbeling in vijf jaar tijd (2010: 314). En dan te bedenken dat de soort zich er pas in 2006 opnieuw als vaste broedvogel vestigde nadat hij midden jaren tachtig verdween. Ook elders in het land werden weer meer Cetti's Zangers gemeld, met gevallen tot in Hoogkarspel NH, de Oostvaardersplassen Fl en Wageningen Gl.

Met de **Grote Karekiet** gaat het juist slecht. Berichten uit de Loosdrechtse Plassen (laagterecord van 10 territoria, tegen rond 30 tot 2011) en de noordelijke Randmeren (2015: ca. 61, 2011: 95) spreken boekdelen.

Vanuit een koolzaadveld bij Blijham Gr zong van 13 juni tot 30 juli een **Roodsterblauwborst** en bij Schoonloo Dr van 14 mei tot en met 14 juni een mooi adult mannetje **Kleine Vliegenvanger**. Beide vogels bleven ongepaard.

De **Europese Kanarie** is aan het verdwijnen uit ons land. In de Zuidoost-Achterhoek werden slechts 2 territoria bekend (1990: 25 in Winterswijk) en in Twente geen enkel (20-30 paren in 1998-2000). Hoewel zeer onvolledig, is het aantal in Limburg (ca. 10) weinig hoopvol (rond 1998 300-430 paren).

Kortstondig zingende **Grauwe Gorzen** zijn gehoord in Groningen en Drenthe. Net buiten Maastricht Lb bracht een paartje 2-3 jongen groot.

Mocht u nog gegevens van zeldzame broedvogels hebben, dan ontvangen wij die graag zo snel mogelijk. Het rapport over 2014 valt komend voorjaar bij alle broedvogeltellers in de bus als dank voor hun inspanningen.

Tot slot wil ik graag alle tellers, districtscoördinatoren en terreinbeheerders bijzonder bedanken voor hun inspanningen in 2015.

Aantalsontwikkelingen van overwinterende vogels in het licht van oplopende temperaturen; 35 jaar PTT

Vanaf 1978 zijn door Sovon, in samenwerking met CBS, punt-transect-tellingen (PTT) georganiseerd om de stand van niet-broedvogels bij te houden. Bij zo'n telling worden alle vogels op 20 vaste punten gedurende vijf minuten geteld. Aanvankelijk werden tellingen gehouden in augustus, december en februari, maar al in de jaren tachtig is besloten alleen door te gaan met de decembertelling (15 december tot en met 1 januari). In 1978 en 79 zijn bij wijze van proef 55 en 86 routes geteld. Sinds 1980 waren dat er meer dan 150, vanaf 1983 meer dan 300 en de laatste tien jaar zijn vaak meer dan 400 routes geteld. In dit overzicht zijn de door het CBS met TRIM berekende indexen over 1980-2014 en over 2005-14 van 80 soorten gebruikt.

Het artikel beperkt zich tot min of meer algemene overwinteraars. Bij schaarse soorten zijn de indexen vaak minder betrouwbaar. Geconcentreerd voorkomende water- en wadvogels blijven buiten beschouwing omdat ze op een klein deel van de routes worden aangetroffen en vaak in grote groepen opereren. Het wel of juist niet treffen van een grote groep kan dan van grote invloed op de indexwaarde zijn. Bovendien worden deze soorten nauwkeuriger gemonitord via de landelijke watervogeltellingen (zie pagina 14). Een uitzondering wordt gemaakt voor enkele zeer verspreid voorkomende soorten.

Aantalsverandering

Is het verklaren van structurele aantalsveranderingen bij broedvogels al lastig, bij winterpopulaties ligt dat nog gecompliceerder. Ontwikkelingen die we in Nederland vaststellen, kunnen van doen hebben met veranderingen in populatie-omvang, verspreidingsgebied of trekstrategie (wegtrekken of blijven). Factoren die hieraan ten grondslag liggen, kunnen bijvoorbeeld veranderingen in klimaat, landschap en/of populaties van predatoren zijn. Meestal zal het een combinatie van factoren zijn waarbij in de loop van de tijd nu eens de ene factor, dan weer de andere een hoofdrol speelt. Het aantalsverloop van de geselecteerde soorten is weergegeven in tabel 1.

Oplopende temperaturen

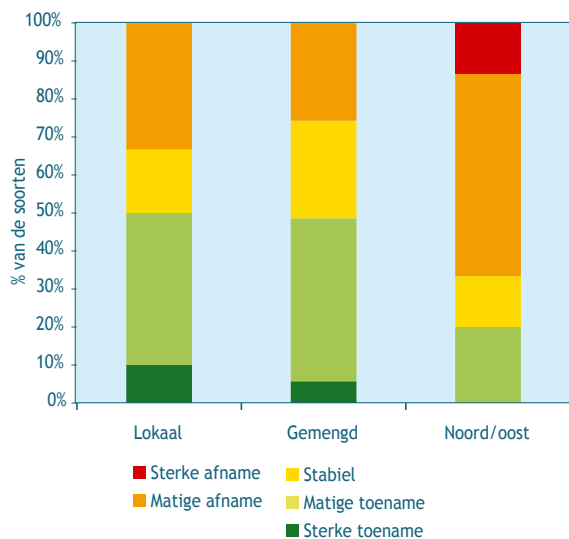
Globale opwarming lijkt inmiddels een feit. In Noord- en West-Europa uit zich dat onder meer in gemiddeld zachtere winters en warmere voorjaren en zomers. Gaan we ervan uit dat oplopende temperaturen een rol spelen in het aantalsverloop van bij ons overwinterende soorten, dan zouden soorten met een zuidelijk broed- of overwinteringsgebied bij ons moeten toenemen en noordelijke juist afnemen. Om hierin wat meer orde aan te brengen, zijn de vogels uit tabel 1 verdeeld in soorten met:

1. Noordelijke of oostelijke herkomst. Soorten in deze groep zouden kunnen toenemen wanneer het winterareaal aanvankelijk vooral zuidelijk van Nederland

Tabel 1. Trendbeoordeling door het CBS over de hele periode 1980-2014 en laatste tien jaar, 2005-14 en staafdiagram met jaarlijkse indexwaarden. - matige afname, -- sterke afname, = stabiel, ? onzeker, + matige toename, ++ sterke toename, **= $P < 0.01$, *= $P < 0.05$.

Soort	80-14	05-14	
Knobbelzwaan	++	-**	
Nijlgans	+++	++	
Wilde Eend	-**	=	
Patrijs	-**	-**	
Fazant	-**	-**	
Grote Zilverreiger	+++	+++	
Blaauwe Reiger	++	-**	
Dodaars	++	-**	
Blaauwe Kiekendief	-**	=	
Havik	++	=	
Sperwer	-**	-**	
Buizerd	++	-*	
Ruigpootbuizerd	-**	?	
Torenavalk	-**	-**	
Smelleken	-**	-*	
Slechtvalk	+++	++	
Waterral	++	-**	
Waterhoen	-**	-**	
Goudplevier	=	++	
Kievit	=	-**	
Watersnip	-*	-**	
Witgat	+	-**	
Kokmeeuw	-**	++	
Stormmeeuw	++	=	
Holenduif	++	=	
Houtduif	=	-**	
Turkse Tortel	=	-**	
Ijsvogel	+++	-**	
Groene Specht	++	=	
Zwarte Specht	=	=	
Grote Bonte Specht	++	=	
Klapekster	++	=	
Ekster	-**	=	
Gaai	++	-**	
Kauw	=	=	
Roek	-**	-**	
Zwarte Kraai	=	-*	
Bonte Kraai	-**		
Goudhaan	-**	-**	
Vuurgoudhaan	+	?	
Pimpelmees	=	=	
Koolmees	-**	-*	
Kuifmees	-**	-**	
Zwarte Mees	-**	-**	
Matkop	-**	-**	
Glanskop	+	+	
Veldleeuwerik	-**	-**	
Staartmees	+	-**	
Tijftjaf	=	-**	
Boomklever	++	++	
Boomkruiper	++	-**	
Winterkoning	++	-**	
Spreeuw	=	=	
Merel	++	-**	
Kramsvogel	-**	-**	
Zanglijster	=	-**	
Koperwiek	-**	-**	
Grote Lijster	-**	-*	
Roodborst	++	-**	
Roodborsttapuit	+++	-**	
Heggenmus	=	-**	
Huismus	-**	-*	
Ringmus	-**	-**	
Grote Gele Kwikstaart	++	-**	
Witte Kwikstaart	=	-**	
Graspieper	=	-**	
Waterpieper	++	-**	
Vink	++	-**	
Keep	-**	-**	
Groenling	++	=	
Putter	++	++	
Sijs	-**	-**	
Kneu	-**	-**	
Frater	-**	?	
Barmsijs	=	-**	
Kruisbek	++	?	
Goudvink	+	=	
Appelvink	++	?	
Geelgors	++	-**	
Rietgors	=	-**	

Bonte Kraaien. Tegenwoordig een zeldzame verschijning.
Foto: Markus Varesvuo-Agami

Figuur 1. Trend bij soorten in het PTT over de periode 1980-2014, opgesplitst naar vermoedelijke herkomst van de soorten (Lokaal = standvogel, amper wintergasten van buitenaf, Gemengd = deels lokaal, deels wintergast, Noord/oost = broedgebieden ten noorden of oosten van Nederland). Voor verantwoording van trends zie tabel 1.

lag, en kunnen afnemen wanneer Nederland deel uitmaakt(e) van de kern van het overwinteringsgebied. Afname is ook mogelijk wanneer de broedgebieden door aan opwarming gerelateerde oorzaken minder geschikt worden, waardoor de populatie als geheel kleiner wordt.

2. Lokale herkomst. Deze soorten zouden kunnen toenemen wanneer hun kernverspreiding zich aanvankelijk zuidelijk van Nederland bevond, en afnemen wanneer zich dat in hoofdzaak ten noorden van Nederland bevond. Ook soorten die gevoelig zijn voor koude winters zouden een toename kunnen laten zien.

3. Een menging van beide bovenste strategieën: de winterpopulatie bestond in 1980-2014 dus deels uit standvogels, deels uit trekvogels. Ook hier valt een toename te verwachten van soorten met een overwegend zuidelijke verspreiding en een afname van soorten met een overwegend noordelijke verspreiding.

In algemene zin blijkt dat vogels met broedgebieden ten noorden en oosten van Nederland vaker zijn afgenomen, en minder zijn toegenomen, dan soorten met lokale of gemengde herkomst (figuur 1). In hoeverre past dit binnen de hierboven opgestelde hypothese (punten 1, 2 en 3)? Om dit nader uit te zoeken, worden hieronder de soorten besproken die in 1980-2014 een significante toe- of afname vertoonden, in de context van herkomst en opwarming. Let wel: het gaat om de hele PTT-periode. De trend in de laatste tien jaar is bij sommige soorten opmerkelijk tegengesteld, wat deels samenhangt met een serie recente wat koudere winters.

Lokale herkomst

Drie soorten vertonen een sterke toename: Nijlgans, IJsvogel en Roodborsttapuit. Bij IJsvogel en Roodborsttapuit kan opwarming een rol spelen. De IJsvogel is immers vorstgevoelig en de Roodborsttapuit overwintert grotendeels bezuiden Nederland. Knobbelzwaan, Havik, Groene Specht, Grote Bonte Specht, Glanskop, Staartmees, Boomklever, Boomkruiper, Winterkoning, Merel, Appelvink en Geelgors zijn in 1980-2014 als overwinteraar matig toegenomen. Dat is vrijwel steeds conform de met BMP vastgestelde ontwikkeling van de broedvogelaantallen. Het is niet aannemelijk dat oplopende temperaturen meespelen. Bij de bosvogels is het ouder worden van het relatief jonge Nederlandse bos, en de uitbreiding van bos (denk alleen aan bosaanleg in

Laag-Nederland en stadsuitbreiding!) een plausibele oorzaak voor de toename.

Sterk afgenomen soorten komen niet voor onder deze groep, maar soorten met matige afname zijn: Patrijs, Fazant, Torenavalk, Ekster, Kuifmees, Zwarte Mees, Matkop, Grote Lijster, Huismus en Ringmus. Van deze soorten heeft alleen de Matkop een overwegend noordelijke verspreiding en voldoet daarmee aan de hypothese. Kanttekening daarbij is dat de Matkop ook in Zweden, dus nogal wat noordelijker, vanaf begin jaren tachtig sterk afneemt. Mogelijk spelen er bij deze mees dus andere oorzaken een rol (zie ook Zwarte Mees en Kuifmees). Bij de overige soorten ligt het voor de hand dat vooral veranderingen in het agrarische landschap en bedrijfsvoering ten grondslag liggen aan de afname. Bij Kuifmees en Zwarte Mees, beide met pan-Europese verspreiding, kan de afname deels van doen hebben met afname van het naaldboutareaal door selectieve kap en het binnendringen van loofhout in vooral de grove dennebossen. Echter, ook in ongemengd naaldbout zonder ingrijpende kap nemen de aantallen van met name Zwarte Mees af. Of verzuring een rol speelt is onduidelijk, want ook in Zweden, met geringe depositie van verzurende stoffen, nam de Zwarte Mees vanaf de jaren negentig sterk in aantal af.

Gemengde herkomst

In deze categorie zijn alleen Grote Zilverreiger en Slechtvalk sterk toegenomen in 1980-2014. Bij de Grote Zilverreiger zouden hogere wintertemperaturen een rol kunnen spelen, omdat noordelijker gebieden geschikter worden als overwinteringsgebied. Onze overwinteraars, voor zover geen eigen broedvogels, komen uit zowel oostelijke als zuidelijke richting. Het is niet aannemelijk dat temperatuur daarbij een sturende rol speelt, maar veeleer voedsel. Tot op heden lijkt de soort tamelijk winterhard, waarbij moet worden aangetekend dat echt strenge winters ontbraken sinds Grote Zilverreigers bij ons in enig aantal gingen overwinteren.

De toename van de Slechtvalk gedurende de onderzoeksperiode heeft deels te maken met herstel van de populatie na het verbod op persistente giften in de landbouw rond 1970. Daarna verliep de toename exponentieel vanwege de aanpassing van broeden op gebouwen, waardoor een inmiddels behoorlijke Nederlandse broedpopulatie is ontstaan. Deze vogels zijn jaarrond op de broedplaatsen aanwezig en vormen een

Harm Meek in actie.
Foto Peter Eekelder

groot deel van de overwintersaars.

Bij Blauwe Reiger, Dodaars, Waterral, Vuurgoudhaan, Roodborst en Grote Gele Kwikstaart zou de (matige) toename te maken kunnen hebben met opwarming. Vrijwel al deze soorten zijn behoorlijk wintergevoelig. De (overigens niet zo overtuigende) toename van de Blauwe Reiger contrasteert met de licht negatieve broedvogelindex. Het kan erop wijzen dat het aandeel overwintersaars van buitenlandse origine hoger is dan we denken, of dat het aandeel van de Nederlandse broedpopulatie dat wegtrekt in de winter, structureel kleiner aan het worden is. Alleen de Vuurgoudhaan heeft een winterspreiding die overwegend zuidelijk van Nederland ligt. Mogelijk breidt hij het winterareal uit in noordelijke richting. De toename van de overige soorten (Buizerd, Stormmeeuw, Holenduif, Grote Bonte Specht, Gaai, Vink, Groenling, Putter, Kruisbek, Goudvink) staat vermoedelijk los van opwarming.

Noordelijke en oostelijke herkomst

Sterk toegenomen soorten komen niet voor in deze categorie, maar matig toegenomen zijn Witgat, Klapekster en Waterpieper. De Waterpieper is in het PTT-materiaal licht wintergevoelig en zou zijn overwegend zuidelijke winterspreiding in noordelijke richting kunnen verleggen. De Witgat heeft eveneens een winterareal waarbij Nederland aan de noordrand ligt. Opschuiven in noordelijke richting zou dan kunnen leiden tot een aantalstoename. Bij de Klapekster valt de toename niet goed te verklaren, noch door opwarming, noch door habitatveranderingen in Nederland, noch door toename in de broedvogelpopulaties (zie Limosa 88.1).

Sterk afgenomen soorten met een noordelijke of oostelijke herkomst zijn Bonte Kraai en Frater. Beide soorten werden in het afgelopen decennium nauwelijks meer opgemerkt bij PTT-tellingen. Het staat wel vast dat Bonte Kraaien niet meer migreren of in ieder geval Nederland niet meer bereiken. Opwarming zou een oorzaak kunnen zijn, maar ook is het mogelijk dat veranderingen in de landbouw of aanpassing aan stedelijk milieu het tegenwoordig mogelijk maken om noordelijker te overwinteren.

Waarschijnlijk is/was het merendeel van de in Nederland overwinterende Fraters afkomstig uit Noorwegen. Deze vogels overwinteren tot diep in het binnenland van Europa en tot in de jaren tachtig ook talrijk in Nederland. Tegenwoordig is dat min of meer voorbehouden aan het Waddengebied.

Het is onduidelijk of opwarming een rol speelt in de afname van de Frater.

Matig afgenomen in 1980-2014 zijn Blauwe Kiekendief, Ruigpootbuizerd, Smelleken, Watersnip, Kramsvogel, Koperwiek, Keep en Sijs. Blauwe Kiekendief en Ruigpootbuizerd hebben tijdelijk te kampen gehad met een schraal aanbod van lemmingen, aardmuizen en rosse woelmuisen in hun broedgebieden, doordat die niet meer cyclisch, doch op een laag, kabbellend niveau voorkwamen. In eerste instantie werd dit geweten aan relatief warme en sneeuwarme winters. Later traden wel weer muizenpieken op, zonder structurele veranderingen in het winterweer. Met name de Ruigpootbuizerd is desondanks afgenomen in de broedgebieden.

Het Smelleken is sinds de jaren negentig sterk afgenomen in Zweden. Het ligt niet voor de hand dat dit te maken heeft met opwarming.

De Kramsvogel vertoont in Denemarken en Zweden een stabiele wintertrend. De Koperwiek vertoont een toename als overwintenaar in Denemarken. Bij beide soorten kan niet worden uitgesloten dat ze in toenemende mate noordelijk van Nederland overwinteren.

Bij Keep en Sijs ligt Nederland geenszins aan de noord- of zuidrand van het overwinteringsareal, waardoor opwarming geen voor de hand liggende oorzaak is voor afname. De Keep vertoont in Zweden een lange termijn-afname en die kan de afname in Nederland wellicht verklaren

Conclusies

Van de 80 tussen 1980 en 2014 onderzochte soorten, zijn er tien in aantal toegenomen en acht afgenomen met opwarming als mogelijke oorzaak. Natuurlijk is het allerm minst zeker dat opwarming de (hoofd) oorzaak was, omdat we eventuele andere factoren onvoldoende kennen, laat staan kunnen kwantificeren.

Om daarachter te komen, zullen we in elk geval moeten blijven tellen en daarnaast liefst zo veel mogelijk andere factoren meten. Ik hoop dan ook dat het leger PTT-tellers de komende 35 jaar met dezelfde energie en volharding de routes blijft tellen in het immer veranderende landschap. Je kunt hieraan bijdragen door je aan te melden voor een vacante route op: <http://portal.sovon.nl/portal/vacant/deel/7>.

Heel veel hulde voor de grote inspanning van de afgelopen 35 jaar!

● Willem van Manen

Harm Meek verkozen tot Sovon vrijwilliger van het jaar

Harm Meek is afgelopen Landelijke Dag uitgeroepen tot Sovon vrijwilliger van het jaar. Deze 'godfather' van het Sovon werk in Twente kreeg uit handen van Jaap van Gent, bestuurslid en juryvoorzitter, de eervolle prijs overhandigd. Sovon reikt de prijs jaarlijks uit aan een van zijn 'supervrijwilligers' die zich inzetten voor het vogelonderzoek.

Juryrapport

In het jaar waarin de tellingen door vrijwilligers voor de vierde atlas worden afgesloten, heeft de jury nadrukkelijk gekeken naar de inzet voor dit project. Maar dat alleen is niet voldoende om in aanmerking te komen voor de onderscheiding Sovon vrijwilliger van het jaar. Ook de langdurige intensieve inzet voor het vogelonderzoek is een belangrijk criterium.

Harm heeft aan alle vier de atlasprojecten van Sovon deelgenomen, als teller en als atlasdistrictscoördinator. Niet alleen heeft hij de tellingen in het eigen district gecoördineerd en uitgevoerd, maar ook actief gaten in andere regio's gevuld. District Twente is het enige district dat in het lopende atlasproject binnen de drie veldjaren volledig is geteld, een mooie prestatie! En niet in het minst omdat Harm zelf in de laatste gaten gesprongen is. Ook geen lange buitenlandse reizen voor Harm, nee, vakantie op Schiermonnikoog om de vacante blokken aldaar te tellen. En het spreekt 'vanzelf' dat het telwerk voor PTT, watervogels en het BMP-project gewoon doorliep.

Actief op vele fronten

Naast het telwerk is Harm al heel lang actief binnen de Twentse vogelwerkgroep, geeft hij op inspirerende wijze lezingen over vogels en heeft hij zich bestuurlijk op verschillende fronten ingezet. Zo zat hij in de beginjaren van Sovon in het Dagelijks Bestuur. Zijn karaktereigenschappen worden gekenmerkt door betrouwbaarheid, gestructureerdheid, vasthoudendheid, oog voor kwaliteit en overtuigingskracht op basis van argumenten. Kortom, een waardig opvolger van de winnaar van vorig jaar, Adri Remeus!

Tafeleenden: mannen en vrouwen tellen

Tafeleenden (3 mannen, 1 vrouw). Foto: Jari Peltomäki-Agami

Een groepje Tafeleenden. Altijd leuk om tegen te komen tijdens de watervogeltelling. Je noteert het aantal, maar met een kleine extra inspanning maak je de telling nog zinvoller. Noteer het aantal mannen en vrouwen, voer ze in en doe zo mee met het initiatief van Wetlands International om de geslachtsverhouding te bepalen. Meer in het algemeen is het ook bij andere soorten zinvol om geslachten of leeftijden apart door te geven.

Het gaat niet goed met overwinterende Tafeleenden. Dat geldt voor Nederland, waar de aantallen al afnemen vanaf het begin van de landelijke watervogeltellingen, midden jaren zeventig. Maar ook op Europese schaal lopen de winteraantallen terug. En niemand die precies kan zeggen waarom.

Oproep: Tel mannen en vrouwen

Deze malaise is de reden om beter te kijken naar de populatie-opbouw van de Tafeleend. Daarom roept Wetlands International op om de Tafeleenden niet alleen te tellen, maar ook de geslachtsverhouding in een groep te bepalen. Waarschijnlijk varieert die sterk van noord naar zuid, omdat mannetjes sneller uit de broedgebieden vertrekken en vervolgens de beste overwinte-

ringsplekken bezetten. Vrouwtjes zouden daardoor verder moeten vliegen en op minder optimale plekken terechtkomen. Als er een duidelijk mannenoverschot is, zoals bij sommige eenden het geval lijkt, kan zo'n scheve verhouding de eventuele problemen voor vrouwen (en dus de reproductie) verergeren.

De belangrijkste telperiode is januari 2016, waarin de midwintertelling plaatsvindt. Maar ook tijdens de andere watervogeltellingen zijn man/vrouw-tellingen welkom. Als je niet aan het tellen bent, maar een losse waarneming invoert op bijvoorbeeld Waarneming.nl, vergeet ook dan niet om de de aantallen mannen en vrouwen apart in te voeren (kan onder Groepssamenstelling). Het plan is namelijk om de Nederlandse gegevens uit tellingen

en losse waarnemingen op een rij te zetten.

Gegevens invoeren

Het tellen zelf is eenvoudig, zeker met een handteller. Tel het aantal mannelijke en vrouwelijke individuen apart. Als je niet de hele groep kunt tellen, noteer dan ook het totaal (dus inclusief het aantal niet op geslacht gebrachte vogels). Voer de Tafeleenden zo in bij je watervogeltelling:

- Kies voor de optie 'Zet stippen'
- Klik op de D bij Tafeleend (zie figuur 1)
- Voer het aantal getelde mannen, vrouwen en eventueel de niet gesekste vogels als 'onbekend' in (figuur 2).

Het systeem bepaalt dan automatisch het totaal van de ingevulde velden.

Slobeend	<input type="text"/>	D	Wulp	<input type="text"/>	D
Tafeleend	<input type="text"/>	D	Purpeluur	<input type="text"/>	D
Kuifeend	<input type="text"/>	D	Steenloper	<input type="text"/>	D
Eider	<input type="text"/>	D	Kokmeeuw	<input type="text"/>	D
Slechtvalk	<input type="text"/>	D	Stormmeeuw	<input type="text"/>	D

Figuur 1. D-knop.

Detail invoer

Tafeleend

Als een groep bestaat uit meerdere geslachten of leeftijden, maak dan via "reg Groepnummers kunt u gebruiken om aparte families binnen de totale groep aa

aantal	groepnr	leeftijd	geslacht	opmerkingen
5	<input type="text"/>	onbekend	man	<input type="text"/>
2	<input type="text"/>	onbekend	vrouw	<input type="text"/>
3	<input type="text"/>	onbekend	onbekend	<input type="text"/>

Figuur 2. Detailinvoer.

Al veertig jaar lopen de leden van de Telgroep Engelsmanplaat eens per maand naar hun vogelwachtershut, om de overtuigende vogels te tellen. 'Dit is waarschijnlijk de langst lopende telreeks op het Wad', zegt een van de nestors van de groep, Ron Mes (Haarlem, 1949). 'Maar we worden een dagje ouder hè. Onze groep kan dan ook wel wat vers bloed gebruiken. Zeker 's winters!'

MINI

'In de winter is dit echt een pittige tocht!'

De parkeerplaats aan de voet van de dijk bij Wierum is leeg als we op zaterdagochtend, ruim een uur voor laagwater aan komen rijden. Er zijn geen andere wadlopers op weg. De weggegooide, smerige schoenen die her en der in de bosjes liggen verraden, dat er de afgelopen jaren wel de nodige wadlopers zijn aangekomen op deze 'P'. Ze waren waarschijnlijk van die achteloze toeristen die een incidentele tocht maakten, en dachten dat die grijze prut nooit meer uit hun sportschoenen gespoeld zou kunnen worden. Wadloopveteranen Ron Mes, Harry Smit en Jeroen van Wetten weten beter. We hijsen ons in onze sneldrogende korte broek of surfpak, trekken hoge neopreen schoentjes aan en lopen de dijk over.

Het landschap dat zich aan de andere kant van de dijk kilometers ver voor ons uitstrekt werd door documentairemaker Johan van der Keuken in 1978 prachtig samengevat in twee woorden: Platte Jungle. De hoogteverschillen zijn minimaal, maar een prachtige jungle is het! Erboven zien we een lucht met tenminste vijftig tinten grijs. De Hollandse meesters van toen, en ook de fotografen van nu, of waddenschilders als de Groninger Geurt Busser zouden er wel raad mee weten. In het midden van het tafereel zien we ons doel al staan, op hoge palen: de vogelwachtershut van de Engelsmanplaat.

Als het land zo plat is, en het zicht zo ver, lijkt je doel altijd een stuk dichterbij dan het is. Het eerste stuk van de tocht van een kilometer of zes gaat tussen de oude paaltjes van de landaanwinningswerken, door behoorlijk slappe bodem. We passeren de resten van een scheepje dat langzaam door de tijd wordt opgevreten. De boorden, met grote gaten tussen de stalen spanten, steken een paar decimeter boven de prut uit 'Die ligt hier al zo lang ik mij kan herinneren', zegt Smit. 'De aftakeling gaat blijkbaar héél langzaam.' Wanneer we een kniediep geultje door zijn gewaad, wordt de bodem gelukkig snel zandiger. Het lopen wordt makkelijker. Ruim anderhalf uur later bereiken we de trap naar het vogelwachtershutje.

'De afgelopen tijd is de hut prima te bereiken', zegt Smit. 'Maar het is ook wel eens anders. De dynamiek van zand, wind en stroming kan het landschap in korte tijd enorm veranderen. Er zijn wel maanden geweest dat er na een storm een enorme kuil aan de voet van de trap was gevormd. Dan moesten we eerst iemand naar de eerste trede tillen, die vervolgens een lange loopplank uit de hut kon halen. Dan kon de rest over die plank naar de trap balanceren.'

Het is nog meer dan vier uur vóór hoogwater als we ons met vers gezette koffie in de zon op het balkon van de hut installeren. Op een houten baken, een kleine kilometer naar het noordoosten, zit een Slechtvalk te rusten. Duizenden wadvogels foerageren nog verspreid over een enorm oppervlak van de plaat. Van Wetten richt zijn telescoop daarom eerst maar eens op de vele zeehonden die in de richting van Ameland op enkele droogvallende ruggen liggen. 'Er zitten behoorlijk wat jongen tussen, dus dit zullen waarschijnlijk allemaal Gewone zeehonden zijn. Grijze zien we hier niet heel veel. Die platen staan over een paar uur onder water. De zeehonden gaan dan weer jagen, dus moet ik ze nú tellen.' Meer dan zeshonderd tikt Van Wetten er op zijn handtellertje. In de uren die volgen zien we het water rap opkomen. Op het vlakke wad schuift de grens van nat en droog met een behoorlijke snelheid naar het centrale deel van de Engelsmanplaat. Duizenden 'bontjes', 'drieteentjes', Wulpen, Scholeksters en verschillende soorten meeuwen trekken met de waterlijn mee. Waar de Drieteenstrandlopers grote stukken dribbelen met het opkomende water, vliegen de Bonte Strandlopers steeds een stukje in grote groepen op.

Als opeens de hele massa vogels de lucht in gaat, zoeken de vogelwachters in een reflex naar een boosdoener. 'De Slechtvalk zit nog steeds op het baken!', ziet Van Wetten tot zijn verbazing. Iets verderop zien we de schim die de onrust veroorzaakt: een joekel van een valk met een opvallend trage vleugelslag. 'Een Giervalk?!', oppert Van Wetten. De mannen komen er niet uit. De donkere vogel verdwijnt vrij rap in de richting van Schiermonnikoog.

Als even later de hele groep wadvogels opnieuw de lucht in gaat, blijkt deze onrust te worden veroorzaakt door twee Slechtvalken die met elkaar bakkeleien boven Het Rif, een langgerekte zandplaat net ten noorden van de Engelsmanplaat. En ook nu zit de Slechtvalk van het baken nog steeds op zijn plek. 'Drie Slechtvalken dus! Dat hebben we hier volgens mij nog niet eerder gezien', denkt Smit. Maar wat was die andere, grote valk dan? Voor de zekerheid checkt Mes even later 'waar-

DE KLEI

Wetenschapjournalist Rob Buiten maakt voor diverse media reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor Sovon-Nieuws verslag van zijn ontmoetingen in het veld. De foto's zijn ook van Rob Buiten.

neming.nl'. Er blijkt geen Giervalk te worden gemeld door andere vogelaars. Even overwegen de tellers om hun waarneming als 'onzeker' in te voeren, maar uiteindelijk laten ze het er toch maar bij.

Door de onrust die de valken met enige regelmaat creëren, wordt het geen makkelijke telling deze dag. Maar in het zonnetje, uit de wind op het balkon van de hut wagen de tellers het niet te klagen. Tegelijk maakt het tegenlicht op het spiegelende wad de telling ook niet per se makkelijk. De schimmen van de Bonte Strandlopers zijn nauwelijks van de Kanoeten te onderscheiden. Ze worden in eerste instantie dan ook als 'boka's' geteld. Pas later, als de zon tientallen graden verder is getrokken, en de vogels zich in het afgaande tij weer verspreiden langs de hut, kan de fractie Kanoeten onder de 'boka's' worden geschat. Het blijken er maar een paar honderd te zijn op 19.000 'bontjes'. 'Maar denk erom dat wadvogels tellen geen keiharde wetenschap is hè', benadrukt Mes. 'Licht mee of tegen, de ene of de andere waarnemer, ...er zit altijd de nodige spreiding in deze gegevens. We moeten het vooral hebben van de lange telreeksen om dat soort variaties eruit te filteren.'

Primitief

Wanneer de vogels - geschatte eindscore: 30.000 van diverse soorten - weer over een groot oppervlak aan het foerageren zijn geslagen, trekken we de laarzen aan voor een wandeling over de plaat. Onderweg naar het baken komen we de resten tegen van een eerder baken. Er steken alleen nog wat houten punten uit de prut omhoog. 'Hier hadden we veertig jaar terug ons eerste onderkomen', vertelt Mes. Je kon er met maximaal drie personen in bivakkeren. Als het hard waaide was het echt stervens koud. 'Op een gegeven moment hebben we de hele binnenkant bekleed met plastic, om de wind uit de kieren te houden', vult Smit aan. 'Dat was met recht primitief.' De huidige hut dateert alweer uit 1981. Binnen hangt nog een

oude, vergeelde foto aan de wand, waarop Mes een plank in de grond steekt, als teken dat 'hier ongeveer' de beste plek zou moeten zijn voor een goed onderkomen. 'In de loop der jaren hebben we de Engelsmanplaat om ons heen zien afkalven. De laatste broedvogels verdwenen in 1983. Sinds die tijd loopt de plaat bijna bij ieder tij helemaal onder. Tegelijk is het Rif, aan de noordkant van de plaat steeds hoger aan het worden. Er zijn daar inmiddels al de nodige duintjes met Biestarwegras. Sinds 1999 broeden daar ook Noordse Sterns, Visdieven, Dwergsterns en de laatste jaren zelfs Strandplevieren. En ten noorden van dit Rif ligt ook al een tweede zandplaat die heel langzaam vanuit de Noordzee richting het Wad verschuift.'

Waar onder andere Mes en Smit in vroeger tijden door beheerder Staatsbosbeheer werden betaald om in het broedseizoen de Engelsmanplaat te bewaken, zitten er tegenwoordig van april tot september vrijwillige vogelwachters in de hut; iedere week een ander koppel. 'Het valt hier met de verstoringen nogal mee', stelt Mes. 'Het meeste last hebben we de laatste jaren nog van kitesurfers. Die gaan keihard en met hun hoge vliegers creëren ze wat vaker onrust onder de vogels dan bijvoorbeeld zeilers of surfplanken. Bovendien gaan ze zo hard dat het lastig is om ze te stoppen en aan te spreken. Het is toch vooral onwetendheid denk ik. Maar per saldo resulteert hooguit 1 tot 3 % van de bezoeken van boten of surfers echt in een ernstige verstoring.'

Vers bloed

De maandelijkse tellingen van de Telgroep Engelsmanplaat worden bij toerbeurt uitgevoerd door de negen leden van de groep. 'Jij hebt nu mazzel gehad, met een geweldige wandeling naar de hut en heerlijke telomstandigheden. Maar straks, in de winter, is het andere koek. Dan loop je vaak in het stikdonker op de GPS naar de hut. Als het dan ook nog hard waait, en het is koud, dan is het echt een pittige tocht. En dan zit je ook niet lekker op het balkon te tellen hoor', waarschuwt Mes.

In de loop van volgend jaar zal beheerder Staatsbosbeheer een nieuwe vogelwachtershut op de plaat zetten. Als het meezit wordt het er een met een hoge kwaliteit dubbelglas, waardoor de ramen niet beslaan, maar je toch ook goed met je telescoop van binnen naar buiten kunt kijken. 'Dat is ook een mooi moment om nieuwe tellers te rekruteren', zegt Mes. 'We kunnen wel wat jonge mensen met telervaring gebruiken. Je moet niet alleen de wadvogelsoorten op afstand kunnen herkennen, je moet vooral ook tegen de barre omstandigheden van de winterse wadlooptochten kunnen. De wadloopvergunning is geen probleem. Een individuele 'C-vergunning' is een kwestie van leges betalen en je hebt er een. Maar tegenover de winterse ontberingen staat ook wel een geweldige beleving. Deze platte jungle verveelt na veertig jaar nog steeds niet.'

Midwintertelling van watervogels 2015: vrij zacht winterweer geeft soorten weer lucht

De 49^e editie van de midwintertelling van watervogels werd op 17 januari 2015 op de eerste echt mooie dag van het jaar verricht. Zo'n 1600 vrijwilligers gingen in het hele land op pad om watervogels te tellen. De internationale midwintertelling wordt al sinds 1967 georganiseerd. Het doel is om gegevens over aantallen en verspreiding van overwinterende watervogels te verzamelen, zowel in Nederland als elders in Europa.

Vrij zacht winterweer

De afgelopen winter was een stuk minder zacht dan zijn voorganger, die de op één na warmste ooit was, maar desondanks nog steeds een halve graad warmer dan normaal. Tot half januari werd het weer voornamelijk bepaald door een zuidwestelijke stroming, een windrichting die garant staat voor weinig winters weer. Een koudere periode na kerstmis leverde Zuid-Nederland een mooi sneeuwdek op en de laagste temperatuur van deze winter: -9,1 °C. Snel daarna liet de winter zich weer van zijn zachte kant zien. Juist rond de midwintertelling werd het wat kouder en dat was de start voor een koeler weekje, met de enige vorstdag van deze winter (temperatuur de hele dag onder nul). In het telweekend was het op zaterdag prachtig zonnig weer en tussen de 5 en 7°C, de zondag was deels (in het noorden en westen) nat en vooral heel grijs met temperaturen zo rond de 2-3 °C.

Stijgers, dalers en gelijk blijvers

De telling van 2015 was goed voor 5,5 miljoen watervogels, wat net een tikje minder was dan een jaar eerder. Sinds 2011 is het totaal aantal niet meer onder de 5 miljoen gekomen. Er waren in januari 2015 53 soorten waarvan meer dan 1000 exemplaren werden geteld. De top drie, Kolgans (758.636), Smient (647.538) en Brandgans (589.442), bestond uit dezelfde soorten als vorig jaar, maar de nummers twee en drie hebben stuivertje gewisseld.

Bij 20 van de 53 soorten waren de getelde aantallen groter (>+ 10% verandering) dan het vijfjarig gemiddelde, bij 7 waren deze lager (< -10% verandering) en bij bijna de helft waren ze vergelijkbaar. Gemiddelde aantallen voerden dus de boventoon, hoewel het aantal winnaars niet heel ver daaronder lag. Het meest opvallend was wel het geringe aantal verliezers. In dit weinig benijdenswaardige lijstje stonden dit jaar veelal bekende soorten. De sterkste dalers waren Grote Zaagbek (-64%), Nonnetje (-46%) en Kluut (-40%). De eerste twee zien zich door klimaatverandering steeds min-

der genoodzaakt onze kant op te komen. Bedenk wel dat in 2010 en 2011 relatief forse aantallen aanwezig waren dankzij koud winterweer, waardoor het vijfjarig gemiddelde aardig is opgekrikt. Het lage aantal Kluten was onverwacht. In januari 2007 en 2008, twee zeer zachte winters, werden de grootste aantallen genoteerd sinds het begin van de midwintertelling. Daarna volgde een aantal koudere winters, met flink lagere aantallen Kluten. In de laatste drie zachte winters (januari 2012-14) was het aantal weer hoger (maar niet zo hoog als vlak daarvoor). Het aantal van 1100 Kluten in januari 2015 betekende een ruime halvering ten opzichte van de drie winters ervoor. Wilde Zwaan, Brilduiker, Topper en Soepeend waren de overige soorten in het lijstje van verliezers. Op het eerste gezicht lijkt het opvallend dat de sterkste daler van de afgelopen jaren, de Kleine Rietgans, niet meer in de lijst voorkomt. Maar schijn bedriegt, want het aantal getelde exemplaren is inmiddels op zo'n laag niveau dat de grens van 1000 niet eens gehaald werd. Het getelde aantal van 660 exemplaren lag 80% onder het vijfjarig gemiddelde. Hoe lang zal het duren voordat de gehele flyway-populatie in Denemarken blijft?

Ruim eenderde van de soorten deed het goed, vergeleken met de vijf voorgaande jaren. Fier bovenaan staat de Goudplevier (+126%), gevolgd door – hoe kan ook het bijna anders – Grote Zilverreiger (+121%) en Watersnip (+106%). Kievit, Blauwe Reiger en Waterhoen kwamen net te kort voor een top drie notering. De topdrie-notering van Goudplevier wordt deels wat geflatteerd door de zeer lage aantallen in de koudere winters die het vijfjarig gemiddelde nog steeds beïnvloeden. Het totaal aantal van 100.200 exemplaren was echter het hoogste sinds het begin van de midwintertelling. De zachte winter bij ons (en vorst verder noordelijk?) zal zeker debet aan dat hoge aantal zijn geweest. De Grote Zilverreiger kende een topjaar, mede

dankzij de rijk gedekte tafel met muizen in vooral noordelijk Nederland.

Zwanen en ganzen

Het aantal Kleine Zwanen bleef ten opzichte van zowel het jaar ervoor als het vijfjarig gemiddelde stabiel met ruim 6000 vogels. Voor het tweede jaar op rij werden er (voor een zachte winter) veel Toendrarietganzen geteld. De Grauwe Gans kwam daarentegen precies op het gemiddelde uit, net als de Kolgans (zij het net iets minder precies). De sterke stijging van de Kleine Canadese Gans van een jaar eerder heeft niet doorgezet. De 1600 getelde vogels waren nog niet de helft van het aantal van vorig jaar. Hiertegenover staat een verdere stijging van het aantal Grote Canadese Ganzen, een soort die zich leek te stabiliseren. De net geen 30.000 getelde ex. betekenden een nieuw midwintermaximum en een stijging van 30% ten opzichte van het vijfjarig gemiddelde. De slechts zes Dwergganzen vormden opnieuw een minimum sinds de jaren negentig en illustreren de problemen in de broedgebieden. Heel anders verging het die andere zeldzame gans, de Roodhalsgans, waarvan er maar liefst 23 zijn geteld, een midwinterrecord.

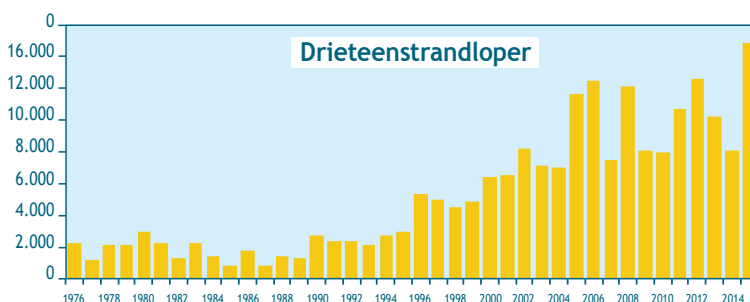
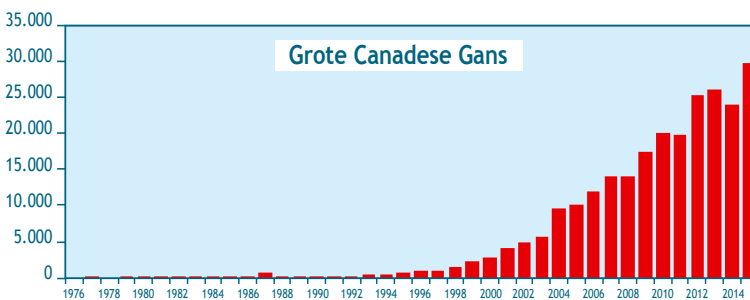
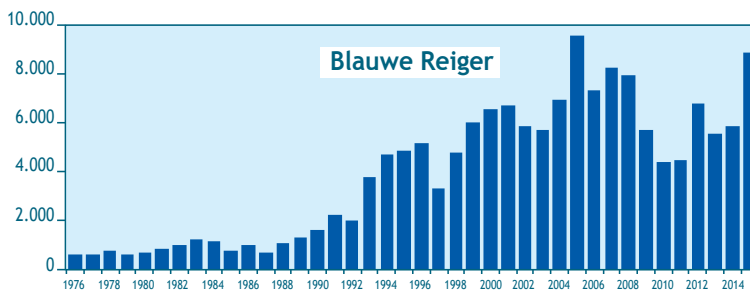
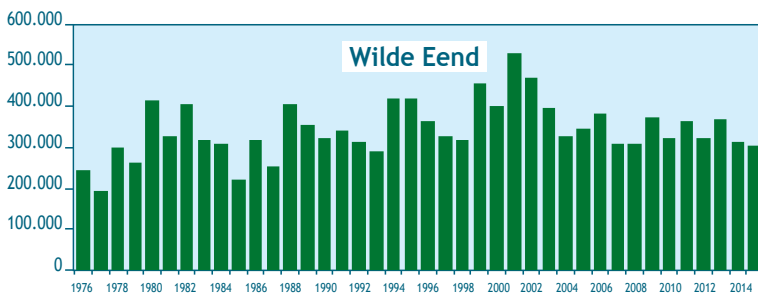
Eenden en rallen

De toename van de Krakeend gaat onverminderd door. In 2015 werd (opnieuw) het grootste aantal geteld sinds het begin van de midwintertelling. Het westen van Nederland was, zoals gebruikelijk, verreweg het best bedeed. Geheel volgens de verwachting met zo'n zachte winter, was het aantal van de meeste overige grondeleenden bovengemiddeld. De aantallen van Wintertaling, Pijlstaart en Slobeend lagen net als vorig jaar boven het vijfjarig gemiddelde. Het aantal van de Wilde Eend was het laagste sinds het begin van de jaren negentig, maar ten opzichte van het vijfjarig gemiddelde (-10%) niet dramatisch veel lager. Van de Tafeleend werd een bovengemiddeld aantal genoteerd. Ten opzichte van de jaren zeventig van de vorige eeuw zijn

Goudplevieren werden nooit eerder zo veel gezien tijdens de midwintertelling.

Foto: Marc Guyt-Agami

Figuur 1. Getelde (voorlopige) aantallen van Wilde Eend, de Blauwe Reiger Grote Canadese Gans en Drieteenstrandloper tijdens de midwintertelling van 1976-2015. De telspanning kan van jaar tot jaar enigszins variëren.

de aantallen echter flink gekelderd. Ten opzichte van de twee voorgaande midwintertellingen maakte de Topper een pas op de plaats. Met 73.000 exemplaren lag het getelde aantal 42% onder dat van de twee tellingen hiervoor. De Eider kende met 103.900 ex., net als voorgaande telling, weer een relatief goed jaar.

Verheugend was het weer wat grotere aantal Waterhoentjes. Het aantal lag in de jaren zeventig aanmerkelijk hoger. Na een aantal strenge winters in de jaren zeventig en tachtig heeft de soort zich niet weten te herstellen. Na een viertal recente koudere winters was het aantal Waterhoentjes opnieuw flink gedaald. De twee winters erna bleef het aantal op dat lagere niveau, maar in 2015 was het liefst 65% hoger dan een jaar eerder. Naast het zachte weer, zal hierbij ook meespelen dat de teldekking in stedelijke gebieden dit jaar ruimer was.

Duikers, futen, aalscholvers en reigers

De Fuut werd na een aantal jaren in mineur weer eens in goede aantallen geteld. Met 16.500 ex. lag het getelde aantal 34% boven het vijfjarig gemiddelde. Deze viseter komt plaatselijk in grote concentraties voor, zoals op het IJsselmeer, op de Randmeren, langs de Grote Rivieren, in het Deltagebied en vooral ook in grote groepen op de Noordzee voor de Hollandse kust. Opvallend is de magere verspreiding in het noorden en oosten van het land. De trend in de monitoringgebieden laat een toename zien van de jaren zeventig tot eind jaren negentig. Daarna dalen de aantallen weer. Maar de daling verloopt minder sterk, zodat het gemiddeld aantal overwintersaars nog wel op een hoger niveau ligt dan in de jaren zeventig. De broedaantallen vertonen een overeenkomende trend. De daling van het aantal Geoorde Futen zette in 2015 door. Ten opzichte van het vijftal piek jaren tussen 2009-13 is het aantal inmiddels gehalveerd.

Een van de meest in het oog springende resultaten is de sterke toename van de Blauwe Reiger. Werd een jaar geleden nog gesuggereerd dat deze soort zou worden ingehaald door de Grote Zilverreiger (waarvan ook dit jaar weer een recordaantal werd geteld), een jaar later laat Blauwe Reiger zien te beschikken over veerkracht. Een zachte, muizenrijke winter en wellicht goed broedsucces zorgden voor een aantal van 8900 vogels, 65% meer dan het vijfjarig gemiddelde. Dat de muizen hieraan hebben bijgedragen is plausibel. Een teller verwoordde het heel treffend: "ze stonden letterlijk met hun kont naar de sloot toe". De Kleine Zilverreiger lijkt weer langzaam uit het dal te klimmen waarin de soort na een aantal koudere winters beland was. Met 210 exemplaren, een aantal dat 52% hoger was dan het vijfjarig gemiddelde (dat dankzij die koude winters wel aan de magere kant is), is de soort goed op de weg terug.

Steltlopers, meeuwen en meer

Het aantal Kieviten lag met 247.700 (het op één na hoogste ooit tijdens een midwintertelling) bijna 100% boven het vijfjarig gemiddelde. Dat gemiddelde is wel wat vertekend door zeer lage aantallen in de koude januari van 2010 en 2011.

Ook de Drieteenstrandloper liet met 14.900 het hoogste aantal ooit optekenen. Het Waddengebied herbergde het gros ervan (9500), waarbij de zandige Vliehors met ruim 2000 weer goed was voor de meeste "Drieteentjes", gevolgd door Rottumerplaat en Ameland. Ook in de Zoute Delta verbleven flinke groepen, zoals 920 op een zandplaat in de Haringvlietmonding (Voordelta). Op het Zuid-Hollandse strandtraject van de provinciegrens tot aan de Langevelderslag werden 830 exemplaren geteld. Het aantal Kemphanen was met net geen 1000 ex. ruim bovengemiddeld en daarmee bijna 200% hoger dan het vijfjarig gemiddelde. Arkemheen had hierin met 420 Kemphanen een belangrijk aandeel. Het aantal Wulpen bedroeg 177.300, het op één na hoogste aantal ooit tijdens de midwintertelling. Met 9600 ex. was het aantal Tureluurs een stuk hoger dan de afgelopen twee jaar, maar desondanks beneden het vijfjarig gemiddelde. Steenloper en Rosse Grutto zaten keurig op het gemiddelde en de Stormmeeuw tot slot liet voor het tweede achtereenvolgende jaar opvallend hoge aantallen noteren.

Iedereen bedankt

Alle tellers die in januari 2015 de moeite namen om één of meer gebieden te tellen worden heel hartelijk bedankt. Dat worden ook de instituten en terreinbeheerders, die gegevens van vaak grote en belangrijke gebieden beschikbaar stelden. Hopelijk wil iedereen ook in 2015 weer tellen. Bent ú door dit verhaal ook enthousiast geworden? Nieuwe tellers verwelkomen we heel graag! De midwintertelling is de meest eenvoudige watervogeltelling. Deze vindt maar één keer per jaar plaats en men hoeft er helemaal niet ver voor op pad te gaan (maar het mag natuurlijk wel), want stads/dorpsvijvers en -wateren zijn juist interessant! Mensen die mee willen doen, kunnen gemakkelijk via het digitale portaal <http://portal.sovon.nl/portal/vacant/map/1> kijken welke gebieden vacant zijn en deze meteen claimen. Natuurlijk kunt u zich ook opgeven bij een van de regiocoördinatoren of de landelijk coördinator.

● **Menno Hornman
& Erik van Winden**

*Eider, relatief talrijk ditmaal.
Terschelling. Foto: Arie Ouwerkerk-Agami*

Tabel 1. Getelde aantallen watervogels in januari 2015 (voorlopige cijfers) in vergelijking met het gemiddelde van de voorgaande vijf midwintertellingen (afgerond). Met groen is aangegeven indien het aantal >10% hoger is dan het vijfjarige gemiddelde, in grijs wanneer er geen of amper verandering is en in rood indien het aantal >10% lager is dan het gemiddelde. Weergegeven zijn de soorten met meer dan 1000 ex. in januari 2015.

Nederlandse naam	2015	gem 2010-14	Nederlandse naam	2015	gem 2010-14
Knobbelzwaan	28.000	25.000	Pijlstaart	24.900	22.700
Kleine Zwaan	6.600	6.800	Wintertaling	51.000	43.200
Wilde Zwaan	2.000	2.900	Aalscholver	26.100	25.700
Toendrarietgans	191.800	194.200	Grote Zilverreiger	4.800	2.200
Grauwe Gans	372.800	372.700	Blauwe Reiger	8.900	5.400
Soepgans	8.800	9.100	Dodaars	3.400	3.300
Kolgans	758.600	778.000	Fuut	16.500	12.300
Kleine Canadese Gans	1.600	1.700	Waterhoen	16.200	10.000
Grote Canadese Gans	29.700	23.000	Meerkoet	231.300	214.400
Brandgans	589.400	602.000	Scholekster	146.700	162.600
Rotgans	55.200	45.700	Kluut	1.100	1.900
Nijlgans	21.400	17.900	Goudplevier	100.200	44.200
Bergeend	57.400	55.400	Zilverplevier	22.300	20.700
Tafeleend	25.600	23.200	Kievit	247.700	126.700
Kuifeend	131.000	129.500	Kanoet	59.200	62.900
Topper	72.900	87.400	Drieteenstrandloper	14.900	9.900
Eider	103.900	88.400	Bonte Strandloper	211.300	191.100
Zwarte Zee-eend	41.800	30.500	Watersnip	1.100	500
Nonnetje	1.900	3.500	Rosse Grutto	59.400	56.900
Brilduiker	8.100	10.000	Wulp	177.300	141.800
Grote Zaagbek	3.800	10.600	Tureluur	9.600	10.300
Middelste Zaagbek	7.800	8.300	Steenloper	4.500	4.700
Kraekend	44.900	34.600	Kokmeeuw	191.900	207.300
Smient	647.500	617.100	Stormmeeuw	247.800	198.700
Slobeend	9.000	7.000	Zilvermeeuw	98.800	95.900
Wilde Eend	304.400	337.700	Grote Mantelmeeuw	5.600	5.800
Soepeend	11.200	13.100			

Recent verschenen

Limburgse Vogels

Kwart eeuw Limburgse Vogels

Editie 2015 van Limburgse Vogels markeert het 25-jarig jubileum van dit vogeltijdschrift. Het is, als gewoonlijk, een gevarieerd en dik nummer (86 pagina's). Ditmaal onder andere artikelen over de Venrayse Gemeentebossen en hun veranderende broedvogelbevolking, de Patrijs in Limburg, handpenrui bij zangvogels, zeldzame broedvogels in Limburg en bijzondere waarnemingen, waaronder eerste Limburgse broedgeval van een Lepelaar.

Editie 2015 is inclusief verzendkosten te bestellen voor € 15,-. Niet-leden van het NHGL betalen € 17,50. Overmaken via NL92 INGB 000 1 1342 34 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg o.v.v. 'Limburgse Vogels 2015'.

Alkmaarse vogels voor de vierde keer geteld

Het tellen van broedvogels in stedelijk gebied is tegenwoordig niet uitzonderlijk, maar dat was enkele tientallen jaren geleden wel anders. Daarom is het bijzonder dat een stad als Alkmaar (94.000 inwoners) al in 1984 in zijn geheel werd onderzocht op broedvogels. De telling is sindsdien om de tien jaar herhaald, met die in (2013 en) 2014 als vierde. Vogelwerkgroep Alkmaar e.o. klaarde de klus met tientallen vrijwilligers. Een deel van de soorten werd integraal onderzocht, een deel in 40 telgebieden.

De resultaten zijn vastgelegd in het 140 pag. dikke boekje Broedvogels van het stedelijke gebied van Alkmaar. Resultaten van 2013-2014 vergeleken met drie voorgaande inventarisaties. Aantrekkelijk vormgegeven, met goed leesbare teksten en kaarten die soms voor herkenning zorgen, soms ook niet. Inwoners van Oost- en Zuid-Nederland zullen bijvoorbeeld verbaasd zijn over de talrijkheid van Waterhoentjes en de schaarste - nog steeds - aan Vinken.

Het boek is te bestellen via de secretaris (maarten-platteeuw@hotmail.nl) voor de prijs van € 12,50.

Vogels in Overijssel 2015

In het nieuwe nummer van Vogels in Overijssel o.a. artikelen over broedgevallen van Zearend, Rode Wouw, Kraanvogel, Oehoe en Roodmus. Daarnaast bijdragen over de Roek als broedvogel in Deventer en de betekenis van de Zwolse Vreugderijkerwaard voor Casarca's en die van NW-Overijssel voor

rietganzen, met een centrale rol voor de Engbertsdijkvenen. Nieuw in dit nummer is een overzicht van zeldzame broedvogels. Traditiegetrouw wordt afgesloten met een overzicht van bijzondere niet-broeders. De Buffelkopeend was nieuw voor Overijssel (339e) en als de Roze Pelikaan wordt geaccepteerd, staat de teller op 340 soorten voor deze provincie.

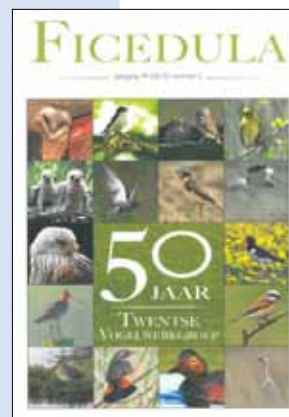
Bestellingen zijn welkom door overmaking van € 15,- op IBAN NL60 INGB 0004 5068 21 ten name van Samenwerkende Vogelwerkgroepen Overijssel te Markelo onder vermelding van ViO 2015 met postcode en huisnummer.

Jubileum Ficedula

In 2014 bestond de Twentse Vogelwerkgroep 50 jaar. Ter gelegenheid hiervan verscheen een speciale uitgave van het kwartaalblad Ficedula. Het nummer bevat 128 pagina's op A4-formaat en is geïllustreerd met veel prachtige kleurenfoto's van voornamelijk Twentse fotografen.

Het eerste hoofdstuk gaat in op de geschiedenis van de Twentse Vogelwerkgroep. Vervolgens ruim aandacht voor karakteristieke broedvogels van Twente in de afgelopen 50 jaar (waaronder uiteraard het paradepaartje Middelste Bonte Specht, naast Grote Gele Kwikstaart, IJsvogel en andere soorten), evenals karakteristieke niet-broedvogels (zoals Taiga- en Toendrarietgans en Klapekster). Ook aan bod komt de roofvogeltrek over Twente telposten en een evaluatie wat 50 jaar natuurbehoud en natuurbeleid voor de karakteristieke Twentse vogelsoorten heeft opgeleverd. Voor de verschillende landschapstypen worden aanbevelingen gedaan voor verbetering van beleid en beheer in de toekomst.

Deze Ficedula is te bestellen door € 18,50 over te maken op IBAN NL05 INGB 0005 9488 43 t.n.v. Penningmeester TVWG te Wierden onder vermelding van postcode en huisnummer.

Limosa 88-3

Artikelen:

- De Slechtvalk na ± 80 jaar terug als grondbroeder op Rottum (N. van Brederode e.a.)
- Luchtfoto-inventarisatie van op daken broedende meeuwen in Den Haag in 2010 (R. Lensink e.a.)
- Overwinterende watervogels op het diepere water van de Waddenzee. (H. Schekkerman e.a.)

Korte bijdrage:

- Partnerruil bij Kleine Mantelmeeuw, uitzondering of regel? (N. Huig e.a.)
- Pindakaas- en pastasauspotten op het meeuwenmenu (G. Ouweneel e.a.)
- Een bladbadende Fluit (R.G. Bijlsma)

Verwacht in één van de volgende nummers:

Broedbiologie Spotvogel, inventarisatie van Gierzwaluwen, kolonievogels en zeldzame broedvogels, voedselselectie Brilduikers, nestkastselectie Steenuil, broedvogels AW-duinen, zangintensiteit en -type van Fluit, terreinkeuze en foeragegedrag Kokmeeuwen, zenderonderzoek bij Roeken, en meer!

Redactieadres: Romke Kleefstra • Natuurmuseum Fryslân, Schoenmakersperk 2 • 8911 EM Leeuwarden, romke.kleefstra@sovon.nl • tel.: 058-2164166.

Op de Landelijke Dag van 28 november 2015 is de veldwerkfase van het Atlasproject afgesloten. Zoals het er nu naar uitziet zijn 1573 ofwel ca. 93,5% van de 1685 winterblokken geteld, geschat en ingestuurd.

De laatste broedvogelgegevens komen nu binnen. Het is spannend op welk totaal we uit zullen komen. Een prachtig resultaat van de ruim 1800 geregistreerde atlas-tellers, waarvoor onze grote dank.

In de winter 2015/16 zullen 50-100 tellers de resterende winterblokken afronden. Omdat veel tellers in het broedseizoen druk zijn met andere tellingen, verwachten we dat het dekingspercentage wat lager zal zijn dan voor de winter. Er kan nog het nodige binnenkomen want van ca. 120 niet-ingestuurde blokken is het Gouden Gridwerk (vrijwel) ingevoerd. Schatten en insturen is voor die blokken het motto!

Met ruim 93% van de atlasblokken geschat en ingestuurd nodigen de nieuwe voorlopige winterkaarten uit tot nadere bestudering. De *Atlas van de Nederlandse Vogels (1987)* uit de kast en vergelijken maar: op zoek naar overeenkomsten en verschillen tussen de resultaten van het veldwerk toen (1978-83) en nu (2012-15).

Waterpieper - opmerkelijke uitbreiding?

Broedend in de berggebieden van Midden-, Zuid- en Oost-Europa, zoeken Waterpiepers in het winterhalfjaar laaggelegen streken op. Het leidt onder meer tot trek in noordwestelijke richting, waarbij ze ook in Nederland terechtkomen. De eerste vogels worden meestal eerste helft oktober gezien; de trek houdt aan tot diep in november. Overwinteraars zoeken voedsel in ondiep water en op modderige plekken. Tussen 1978 en 1983 lagen de zwaartepunten in Drenthe, NW-Overijssel, Flevoland en het Rivierengebied. Het beeld werd deels beïnvloed door waarnemerseffecten (niet iedereen kende de soort). In de atlas werd dan ook gezinspeeld op te verwachten nieuwe belangrijke regio's.

Foto: Peter Eekelder

Wanneer we naar de actuele kaart kijken, lijkt het oude verspreidingsbeeld nog steeds te kloppen. Wel is het aantal atlasblokken waar de soort is vastgesteld gestegen van 21% naar 55% (van de 1573 ingestuurde atlasblokken). Relatief grote aantallen zijn nu waargenomen in Zuid-Holland, de Biesbosch, Noord-Holland, NW-Overijssel, Friesland en Groningen. Opmerkelijk genoeg liggen de blokken met afgenomen aantallen juist in oude 'kerngebieden' zoals delen van de Veluwe en Zuid-Limburg. Zou ook dit een waarnemerseffect zijn?

Fazant - bijna Flevo-exit?

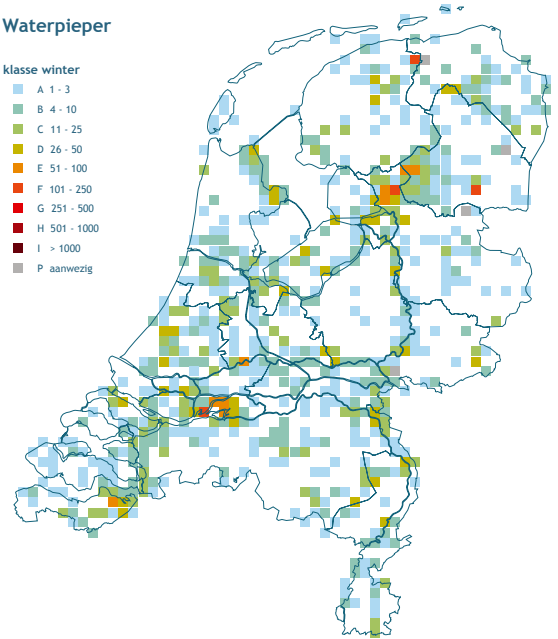
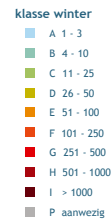
In 1978-83 was de Fazant nog talrijk in (half-)open landschappen. Hoge dichtheden hingen samen met (regelmatig herhaalde) introducties en bijvoeding. Hoge dichtheden werden onder andere vastgesteld in Flevoland: in 1978 kwam bijna een kwart van de 80.000 - toentertijd legaal - uitgezette Fazanten terecht op deze 2% van het Nederlandse grondgebied. Niet zo gek dat in sommige vogelwerkgroepen de Fazant werd aangeduid als 'flevokip'. De atlas (1987) vermeldde dat de soort zich bij het achterwege laten van introductie kon handhaven in lage dichtheden.

Dat was wat optimistisch. De landelijke trend daalt sinds het uitzetten van kweekfazanten in de jaren tachtig werd afgebouwd en vanaf 1993 verboden is. Ten tijde van de tweede broedvogelatlas (2002) waren de Veluwe en Flevoland zo goed als verlaten door het stopzetten van introducties en bijvoeding. Anderzijds werd geconcludeerd dat Fazanten het in geschikte habitats op eigen kracht vol konden houden.

Kijken we naar de actuele kaart, dan zien we dat Zeeland en Zuid-Holland nog steeds een flink bastion vormen. Van Friesland naar Noord-Brabant lijkt een brede fazantarme of zelfs fazantloze band te ontstaan, onderbroken door de Grote Rivieren. Richting de oostgrens nemen de dichtheden weer toe. En Flevoland? In een aantal blokken houdt de Fazant nog stand: net geen Flevo-exit.

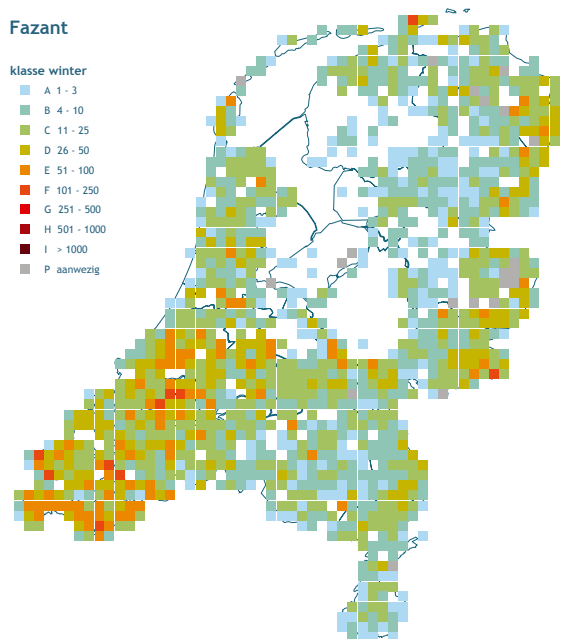
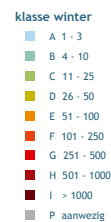
● Jouke Altenburg

Waterpieper

Figuur 1. Waterpieper. Geschat aantal per atlasblok in de winters 2012-15 (links) en verandering in aantalsschatting per atlasblok sinds 1978-83 (rechts).

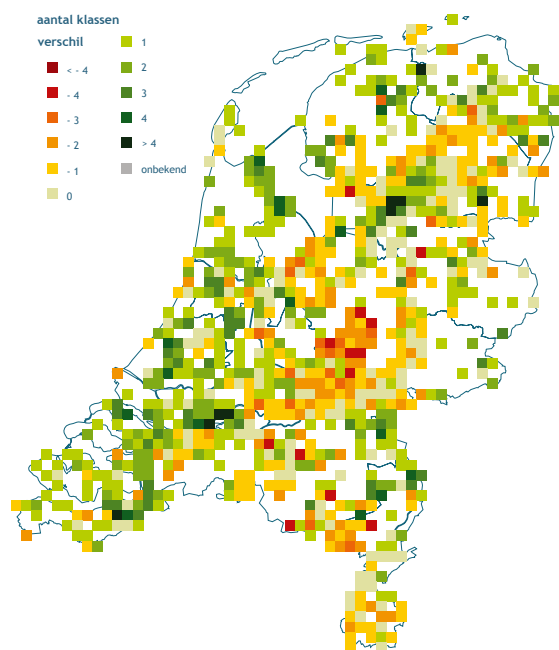
Fazant

Figuur 2. Fazant. Geschat aantal per atlasblok in de winters 2012-15 (links) en verandering in aantalsschatting per atlasblok sinds 1978-83 (rechts).

*Waterpieper, vooral in westen en noorden uitgebreid.
Foto: Hans Gebuis*

Nieuwe kaarten online

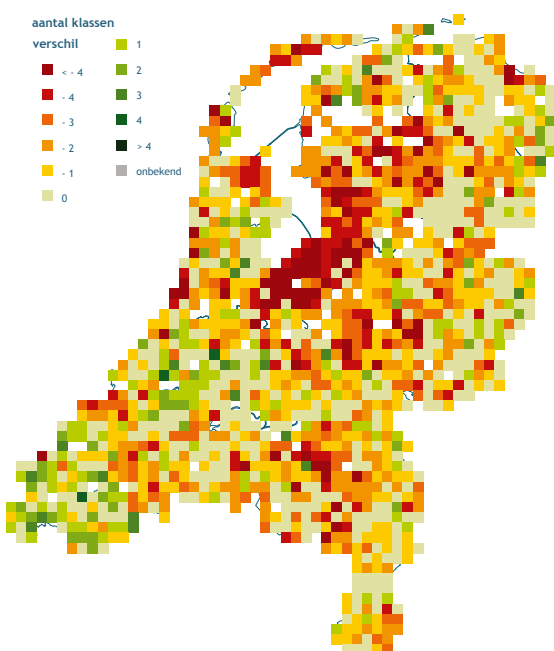
Op de Landelijke dag zijn voor 72 soorten de eerste gemodelleerde winterkaarten online gezet. Voor de overige soorten zijn kaarten gemaakt die gebaseerd zijn op de aantalschattingen. De nieuwe kaarten zijn op www.vogelatlas.nl te vinden onder het tabblad 'Resultaten'.

Telgegevens downloaden

Atlastellers kunnen hun eigen telgegevens vanaf medio december 2015 downloaden van de Sovon-site. Na inloggen vind je als teller onder het tabblad 'overzichten' de knop om o.a. je atlastelgegevens te downloaden. Je kunt zelf allerlei selecties maken.

Jouke exit?

Jouke Altenburg, werkzaam bij Vogelbescherming Nederland, was voor de duur van de veldwerkfase parttime gedetacheerd bij Sovon. Hij heeft het projectleiderschap met volle overgave ingevuld. De detachering van Jouke is per 1 december 2015 beëindigd. Hij blijft wel als vrijwilliger aan het atlasproject verbonden. Sovon spreekt zijn grote waardering uit voor zijn inspanningen tijdens de 'tropenjaren' en is zeer verheugd dat Jouke ook bij de totstandkoming van het eindproduct, de atlas zelf, nauw betrokken blijft.

Fazant, alleen lokaal nog talrijk. Foto: Hans Gebuis

Opticron

DBA VHD

Kleiner, lichter, helderder en scherper. Het nieuwe topmodel van Opticron De DBA VHD (8x42 en 10x42) brengt de Opticron design filosofie naar een nieuw niveau. Een nieuw revolutionair optisch ontwerp (VHD) maakt het mogelijk om de meest lichtsterke, scherpste en lichtste kijker in deze klasse te presenteren. Deze kijker wordt gemaakt in Japan en is er in de 8x42 (€749,00) en 10x42 (€769,00) uitvoering.

Opticron, Unit 21, Titan Court, Laporte Way, Luton LU4 8EF, UK. Tel: +44 1582 726522 www.opticron.nl

BirdingBreaks.nl

Vogel- en natuurreizen naar wereldwijde bestemmingen

EEN SELECTIE VAN ONZE REIZEN 2016:

Ethiopië

€3.295,-
Vertrek 17 febr. '16

Ghana

€3.750,-
Vertrek 24 febr. '16

Nepal

€3.495,-
Vertrek 27 febr. '16

Ecuador*

€3.595,-
Vertrek 5 mrt. '16

Fotoreis Finland

€2.240,-
Vertrek 15 mrt. '16

Fotoreis Noorwegen

€1.845,-
Vertrek 21 mrt. '16

Marokko i.s.m. Vogelbescherming

Vanaf €1.895,-
Vertrek 24 mrt '16
Meerdere vertrekdata in 2016

Spanje, Extremadura & Coto Doñana

€1.850,-
Vertrek 3 apr. '16

South West Pacific Odyssey*

Vanaf €5.575,-
Vertrek 6 apr. '16

Lesbos

€1.395,-
Vertrek 21 april '16
Meerdere vertrekdata in 2016

Kazachstan

€3.495,-
Vertrek 1 mei '16

* Prijs exclusief vlucht

Reis in 2016 met ons mee!

83 groepsreizen
20 fotoreizen
65 expeditiecrises
6 weekenden in Nederland

China, Beidaihe & Happy Island

€2.875,-
Vertrek 4 mei '16

Roemenië

€1.495,-
Vertrek 18 mei '16

China, Sichuan & Tibetaans Plateau

€3.595,-
Vertrek 19 mei '16

IJsberen special*

Vanaf €2.900
Vertrek 22 juni '16
Meerdere vertrekdata in 2016

Borneo*

€3.495,-
Vertrek 20 juli '16

Fotoreis Canada

€3.590,-
Vertrek 26 aug. '16

IJsland - Faroer - Fair Isle - Isle of May - Nederland*

Vanaf €995,-
Vertrek 21 sep. 2016

Dobry Den

www.dobryden.nl

085-7853820

info@dobryden.nl

ook individuele reismogelijkheden en maatwerk met lokale gidsen

Vogelreizen 2016

Roemenië 22-04-2016
Donaudelta, Macin en Histria

Hongarije 29-04-2016
Bükk, Tisza en Hortobagy

Polen 06-05-2016
Biebrza en Bialowieza

Engeland/Schotland 04-06-2016
Farne Islands, Bass Rock en Cheviot Hills

Zweden/Duitsland 02-10-2016
Falsterbo/Rügen, vogeltrek & kraanvogels

*kleine groepen, vroegboekorting, deskundige reisleiding
Wij reizen per trein of minibus naar onze vogelreisbestemmingen.*

Blue Elephant
Vogelreizen
Natuurreizen
Fotografiereizen

www.blue-elephant.nl

Vraag de gratis reisgids aan!

www.birdingbreaks.nl
T (020) 779 20 30
E info@birdingbreaks.nl

U VINDT ONZE PRODUCTEN
BIJ EXCLUSIEVE SPECIAALZAKEN EN
ONLINE OP WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

DE NIEUWE EL GRENZELOZE *PERFECTIE*

Sovon-Nieuws Jaargang 28 (2015) nr. 4

De nieuwe EL Familie van SWAROVSKI OPTIK is de beste aller tijden. Het FieldPro-package tilt comfort en functionaliteit naar een hoger niveau. De optische perfectie en precisie, excellente ergonomie en het vernieuwde design vervolmaken dit meesterwerk in langeafstandsprecisieoptiek. SWAROVSKI OPTIK – Momenten intenser beleven.

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI
OPTIK

Speciale actie voor leden en tellers van SOVON:

Koop nu een Meopta verrekijker of telescoop en ontvang 10% korting op uw aankoop. Per verkochte kijker doneert Meopta bovendien 25 euro aan Sovon t.b.v. vogelonderzoek.

Kijk snel op www.sovon.nl/kortingmeopta

Deze actie is een samenwerking van Meopta, Sovon en Het Vogelinformatiecentrum op Texel.

MeoPro HD

8X32 HD	€ 499,-
10X32 HD	€ 519,-
8X42 HD	€ 549,-
10X42 HD	€ 579,-
8X56 HD	€ 639,-

**BESTE
KOOP
2015**
roots

Enthousiast
Meopta
gebruiker
Nico de Haan

Hoofdsponsor
Landelijke Dag

Alle Meopta verrekijkers worden bij Meopta met de hand gebouwd en samengesteld met hoogwaardige componenten. Dit staat garant voor optische perfectie en betrouwbare prestaties in het veld. In de grote verrekijkertest van Roots kreeg de MeoPro HD 8x42 het "Beste Koop" predicaat.

Technolyt®

E: info@technolyt.nl
T: +31(0)75 647 45 47
I: Technolyt.nl

ONDERDEEL VAN DE WAY GROUP

meopta

www.meopta.com

Kleine Rietganzen laten Nederland steeds meer links liggen

De ganzentellers zagen in oktober en november 2015 record-lage aantallen Kleine Rietganzen. Op de vaste pleisterplaatsen in Friesland werden er in november nog geen 10.000 getoet. Een schril contrast met de 40-50.000 die er in de periode 2001-09 pleisterden. Omdat de op Spitsbergen broedende en bij ons overwinterende populatie als geheel tot voor kort nog groeide, betekent de afname dat een steeds kleiner deel van deze broedpopulatie naar Nederland komt. In november 2015 ging het om ruim 10% tegen 65% in november 2009. Nederland vormt samen met Vlaanderen, Denemarken en Noorwegen het winterareaal en herbergt gewoonlijk de grootste concentraties in de maanden oktober-december.

Het merendeel van de vogels die voorheen naar onze contreien kwamen, blijft tegenwoordig in Denemarken. Daar namen de aantallen recent toe en breidden de vogels hun actieradius uit tot ver buiten de gebruikelijke pleisterplaatsen langs de westkust van Jutland. Ze profiteren er van een sterke uitbreiding van de teelt van maïs. Dat ze dat in Denemarken wel doen, maar in Nederland niet is intrigerend. De Kleine Rietgans is één van de weinige ganzensoorten die in de Lage Landen traditioneel maar in een heel beperkt aantal gebieden voorkomt (Zuidwest-Friesland en Vlaamse kustpolders, kleine aantallen in Midden-Delfland), en dan ook nog voornamelijk op grasland foerageert. Voedsel zoeken op maïs vindt in Nederland niet op grote schaal plaats. De aangepaste trekstrategie van de Kleine Rietganzen laat zien dat ze makkelijk kunnen inspelen op veranderingen in landgebruik.

*Kleine Rietgans in het broedgebied Spitsbergen.
Foto: Michel Geven*

